

Utskrift 9

Detta nummer av *Utskrift* ägnas helt åt järnålderns rituella platser. Avstampet för boken tas i Käringsjön – en av Sveriges mest kända offerplatser från äldre järnålder. Vad har hänt sedan platsen undersöktes i början av 1940-talet? Vilka nya fyndplatser har kommit fram sedan dess? Och hur har synen på kultens utövning och rituella praktiker förändrats? Detta är bara några av de frågor som en grupp arkeologer och religionshistoriker från Sverige och Danmark samlades för att diskutera hösten 2007. I boken presenteras ett femtontal artiklar som bygger på inlägg från konferensen.

Järnålderns rituella platser är även slutpublikation för ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt kring Käringsjön. Projektet har letts av Anne Carlie som också är redaktör för boken.

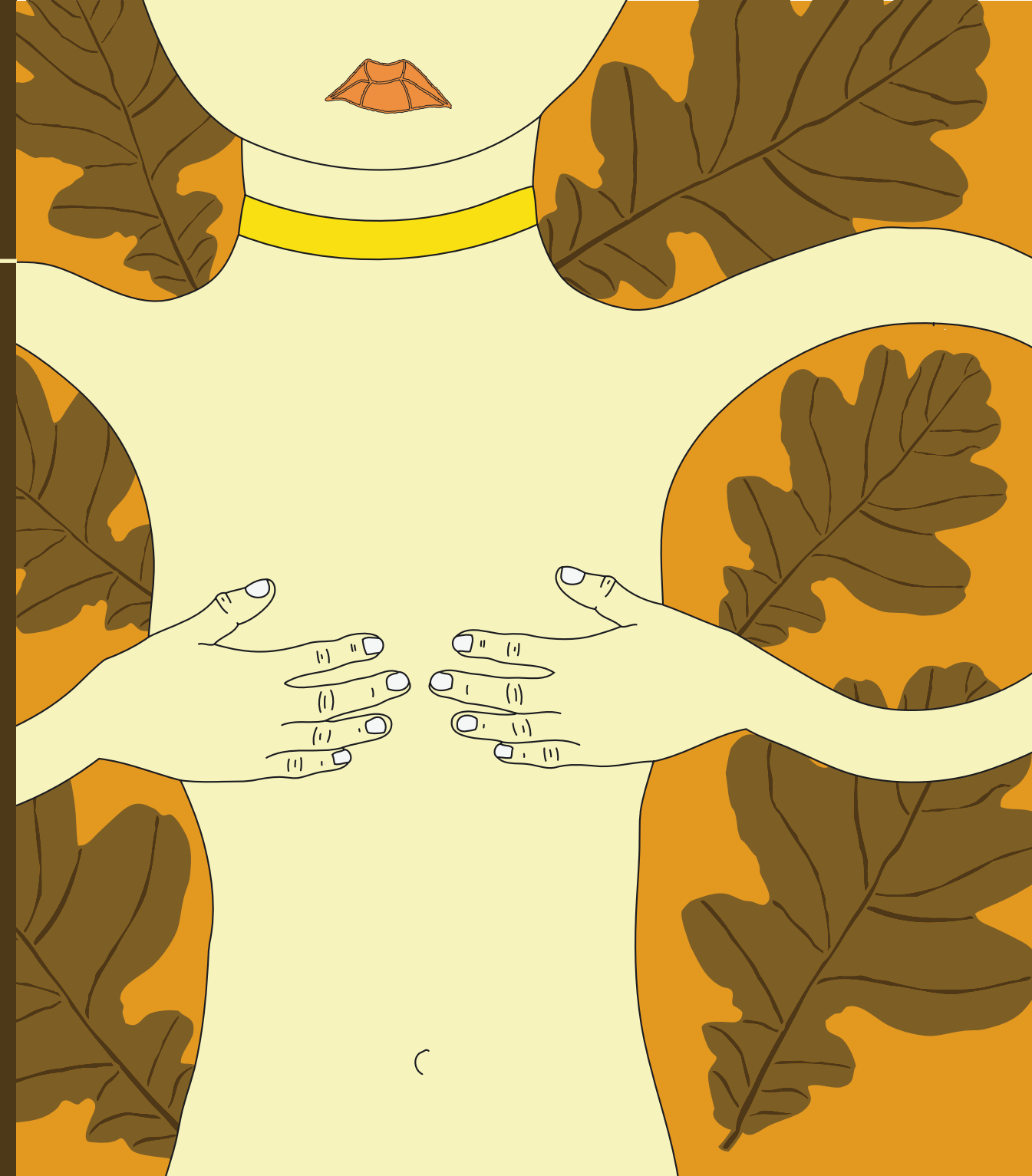
KULTURMILJÖ
HALLAND

Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad
035-19 26 00 kansli@kulturmiljohalland.se

ISSN-1102-7290

U
T
S
K
R
I
F
T
9

Stiftelsen Hallands Läns museer Kulturmiljö Halland

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

JÄRNÅLDERNS RITUELLA PLATSER

Femton artiklar om kultutövning och religion från en konferens
i Nissaström den 4–5 oktober 2007

Red. Anne Carlie

Denna bok utgör slutpublicering av projektet *Käringsjön – en studie kring kontinuitet och förändring i den äldre järnålderns offertraditioner och samhälle i södra Halland*.

Ekonomiska bidrag till forskning, konferens och tryckning har tacksamt mottagits från:

Bogislaw Klingspors fond

Crafoordska stiftelsen

Ebbe Kochs stiftelse

Kulturmiljö Halland

Lennart J Hägglunds stiftelse

Länsstyrelsen i Hallands län, Kulturmiljöenheten

Syskonen Willers donationsfond

KULTURMILJÖ
HALLAND

UTSKRIFT ges ut av Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.

Detta är nr 9 i en löpande serie.

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00 *Fax:* 035-19 26 26 *E-post:* kansli@kulturmiljohalland.se

Redaktör: Anne Carlie

Omslag och bilder om inget annat anges: Johanna Carlie

Grafisk formgivning: Thomas Hansson

Bildbearbetning: Staffan Hyll

Svensk lektör: Stefan Larsson

Dansk lektör: Per Ole Rindel

Engelsk språkgranskning: Alan Crozier

Tryck: Grahns Tryckeri, Lund 2009

Lantmäteriets märkning: ©Lantmäteriet: Ärende nr MS2006/02316

© Kulturmiljö Halland och respektive författare.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

ISSN-1102-7290

Innehåll

Anne Carlie

Käringsjön – en av järnålderns rituella platser: inledande kommentarer kring boken och projektet	7
---	---

DEL 1

FORSKNINGSLÄGE OCH PERSPEKTIV	15
-------------------------------	----

Anne Carlie

Järnålderns offerplatser i retrospektiv: ett arkeologiskt perspektiv	17
--	----

Åsa Berggren

Offerbegreppet i arkeologin – tolkningar och perspektiv	33
---	----

Maths Bertell

Lin och vit kvarts. Jämförelse som redskap och analogins förföriska lockelse	51
---	----

DEL 2

RITUELLA PRAKTIKER – TRADITION, VARIATION OCH FÖRÄNDRING	65
--	----

Aase Gylldion

Tradition kontra impuls. Kollektiv offerskik i äldre jernalder på Sydvestfyn	67
---	----

Lena Nilsson

Häst och hund i fruktbarhetskult och blot	81
---	----

Karin Lindeblad & Maria Petersson

Riter vid berg, block och vatten. Om utgrävningarna vid Abbetorp i västra Östergötland	101
---	-----

Ole Stilborg

Vid vatten, sten och jord: studier av keramikoffer vid Käringsjön och andra lokaliteter i Halland och Östergötland	139
---	-----

DEL 3	
LANDSKAP OCH KOMMUNIKATIONER	181
<i>Leif Björkman</i>	
Vegetationsutveckling och markanvändning vid Käringsjön i Halland från neolitikum till tidig medeltid	183
<i>Lennart Carlie</i>	
Vägval under äldre järnålder	209
 DEL 4	
KULTPLATSEN SOM SOCIAL ARENA OCH MÖTESPLATS	223
<i>Anne Carlie</i>	
Käringsjön – en gammal fyndplats i ny belysning	225
<i>Britt-Mari Näsström</i>	
Vem var Nerthus? Spåren efter en gudinna	265
<i>Andreas Nordberg</i>	
Tid, tideräkning och talsymbolik i Adam av Bremens skildring av kulten i Uppsala	281
<i>Olof Sundqvist</i>	
Urordiska <i>erilaR</i> – en tidig kultledare i sydvästra Skandinavien	299
<i>Charlotte Fabeck</i>	
Fra ritualiseret tradition til institutionaliserede ritualer	317

Ole Stilborg

Vid vatten, sten och jord: studier av keramikoffer vid Käringsjön och andra lokaliteter i Halland och Östergötland

* * *

Abstract: By water, stone and earth: Studies of sacrificial deposits of pottery at Käringsjön and other localities in Halland and Östergötland.

The article centres on a detailed ceramological study of the deposits of pottery around the Käringsjön lake and around a large rock at the Hune hall locality, both in county Halland. The fragmentation of the pottery, the types and sizes of pots and the wares are compared on the basis of laboratory analyses with each other and with settlement pottery from the nearby contemporary site of Brogård. The research questions concern the local/regional origin of the deposits and the difference in the treatment of the pottery at the different sites. While the whole pots at Käringsjön may come from several sites according to the results, the partial pots at Hune hall may very well come solely from Brogård. From this, the discussion of the results is broadened to include a series of other deposits of Early Iron Age pottery from county Östergötland and Denmark, scrutinizing the role of pottery deposits varying from what are considered pure refuse dumps to formal depositions in special contexts. The thought is put forward that precisely this smooth transition from ordinary soot-blackened sherds to whole vessels at Käringsjön (containing organic remnants – afterbirth?) may be a key element in negotiating the borders between this and other worlds through the metaphorical association between pot and human body.

English revised by Alan Crozier.

* * *

Inledning

Artikeln tar sin utgångspunkt i keramiken från Käringsjön samt en rad andra lokaliteter med tillsynes medvetet deponerad keramik. Målet är en diskussion om arkeologins möjligheter att förstå dessa deponeringar och avgränsningen mot en vardaglig avfallshantering. En annan utgångspunkt ligger således i de analytiska och tolkningsmässiga verktyg, som arkeologin råder över för att kunna urskilja och tolka denna typ av fynd. Jag kommer att kortfattat presentera två exempel på dessa verktyg och samtidigt peka på nyttan av att utnyttja informationen i det keramiska fyndmaterialet i ännu större utsträckning än vad som har gjorts hitintills. Som en följd av detta kommer huvuddelen av artikeln att bestå i en ganska detaljerad presentation av analyser utförda på keramik från Käringsjön, Hune hall/Arlösa (keramikdeponering vid markfast stenblock) och boplatsen Brogård i Halland (byggnadsoffer). De centrala frågorna till keramiken på dessa tre näraliggande fyndplatser rör dels användningen av kärl i olika sakrala sammanhang, dels vilka och hur många olika ursprung kärlen har haft. Svaren är viktiga för förståelsen av deponeringernas karaktär. Därefter vidgas perspektivet till att omfatta ett antal fynd med liknande tematik från Östergötland för att kunna diskutera gränsen mellan det profana och det sakrala och arkeologins möjligheter att studera denna.

Några teoretiska funderingar

Var går gränsen mellan anhopningar av hushållens avfall och meningsbärande deponeringar av helgade föremål?¹ Hur kan vi utifrån de materiella och rumsliga strukturerna skilja mellan å ena sidan en avfallsdeponering, bestämd av definitionerna av skräp samt avståndet till olika aktiviteter och å andra sidan en betydelseladdad nedläggning av ett urval föremål bestämd av tro och ritual? Hur ska vi vidare kunna försöka förstå åtminstone huvuddragen i de tankar som ligger till grund för dessa ritualer? Dessa är grundläggande frågor för arbetet med alla fynd där man kan misstänka att de avviker från det ”normala”, vilket oftast motsvarar rester efter profana aktiviteter.

Det finns två olika verktyg som arkeologin kan använda sig av för att söka svar på dessa frågor. Typologin – eller uttryckt mera allmänt, den systematiska och källkritiska sorteringen av en fyndgrupp – hjälper oss att identifiera mönster och därmed urskilja konturerna av de viktigaste reglerna för det rituella beteendet, som vi vill studera. Det andra verktyget, som ska leda fram till tolkningen av

¹ Härmed förstås föremål som blir heliga i och med att de ingår i offerritualen.

tro och ritual, består främst av logik samt historiska och etnografiska analogier. Tolkningsarbetet kan ta sin utgångspunkt i den ovan nämnda systematiseringen, men kan även användas på det enstaka fyndet. Dock blir det problematiskt om man – som ganska ofta är fallet – överför tolkningen av det enstaka fyndet till andra, geografiskt och kronologiskt utspridda fynd utan en systematisk ordning av dessa.

Carl Johan Beckers artikel *"Mosepotter fra Danmarks jernalder"* från 1972 är ett klassiskt exempel på arbetet med det typologiska verktyget och utgör samtidigt en sammanställning av fynden av järnålderskärl från våtmarker i Danmark fram till och med 1960, viktigt för arbetet med Käringsjön (Becker 1972). Baserad på en genomgång av fyndmaterial från 384 lokalteter presenterar Becker här en översikt över fyndens kronologiska och geografiska spridning samt en typologisk uppdelning i "osäkra", "möjliga" och "säkra" offerfynd. Den senare gruppen på ca 20 fynd underuppdelas i sju olika typer främst utifrån de varierande kombinationerna med djurben och stenansamlingar (tab. 1). Beckers slutsats är att keramiken i nästan alla fall har varit behållare, där det oftast försvunna innehållet utgjorde det egentliga offret (Ibid:50). Som en logisk konsekvens härav beskriver Becker inte keramiken närmare än en uppdelning i grövre förrådskärl och mindre finkärl förutom en underuppdelning i mellanstora och stora förrådskärl (31–53 cm höga). Han avvisar också möjligheten att gå vidare i tolkningen av de säkra offerfynden än *"den forlængst fastslåede opfattelse, at der er tale om en bondebefolknings 'fredelige' offerhandlinger, riter i forbindelse med frugtbarhedsdyrkelse af ikke nærmere bestemmelig art"* (Ibid: 51).

Användningen av det typologiska verktyget är väsentlig för den källkritiska identifieringen av en förhistorisk fyndtyp, men för att kunna gå vidare mot en tolkning måste det till en detaljerad analys av det enstaka fyndet, där logik, analogi och intuition ingår. Johan Lindströms arbete kring dödshuset från Turinge i Södermanland är ett spännande exempel på en sådan analys och tolkning (Lindström 2006). I gropar intill väggarna i denna byggnad, tillhörande stridsyxe-kulturen, påträffades brända ben av djur och människor, samt skärvor av ca 20 kärl, flint- och kvartsitavslag samt skörbrända sten. Intill några av dessa gropar hittades såväl fragment av som hela flint- och bergartsyxor. Det är inte meningen att gå in i detalj på detta fynd, men bara att peka på att Lindström genom en mycket noggrann dokumentation, logiska resonemang och analogi med forn-skandinaviska myter når fram till en bild av mycket komplexa samband mellan de olika fyndkategorierna runt den säregna byggnaden. Ett av de väsentliga karakteristika är fördelningen av människo- och djurben med skalltagsfragment

Typ	Datering	Keramik	Ben	Sten
A. Skævinge	ÄRJÄ	1 eller flera större och mindre kärl		Täckt av stenar, små stenar i kärlen
B. Varbro	ÄJÄ	Uppemot 100 större och mindre förrådskärl – flesta med uppslagna hål i botten. Ildbukke	Mest hund och får – ben i krukorna.	Små stenar i kärlen - intill 25
C. Lundtoft	FRJÄ- ÄRJÄ	Flera större förrådskärl	Ben från större delar av 1 djur (oftast får) i varje kärl	
D. Tibirke	ÄRJÄ	Mest mindre kärl	Skelett av hund	Enstaka, mindre sten invid kärlen
E. Bukkerup	ÄRJÄ	Ett eller två mindre kärl	Samtliga ben från extremiteter av husdjur (mest ko)	
F. Käringsjön	ÄRJÄ- YRJÄ	Uppemot 100 större och mindre kärl – några med uppslagna hål i botten. Flera med innehåll av fett		Många små stenar – enstaka sten i några kärl
G. Forlev	FRJÄ- ÄRJÄ	Större antal kärl vid eller på stenrösen	Krossade ben av olika tamdjur och vilt	Stenrösen eller primitiva altare

Tab. 1. Tabell över typer av järnålderskeramikoffer i våtmarksmiljö i Danmark och Skåne baserad på C. J. Beckers gruppering (Becker 1972).

intill husets norra del och ben från extremiteter i den södra delen (Ibid:82). Dessa samband är så speciella, att en typologisk jämförelse med liknande hus inom vad som måste vara ett kronologiskt och geografiskt ganska stort område, egentligen inte skulle kunna bidra till förståelsen av Turinge-fyndet. Däremot kan den rika bild, som Lindstöm frammanar, tjäna som inspiration för djupgående tolkningar av andra liknande anläggningar.

Båda ovan nämnda tillvägagångssätt kommer att beröras i diskussionen av Käringsjöns keramikdeponeringar i förhållande till andra samtida rituella fynd där keramik ingår. I motsats till presentationen här ovan kommer dock den detaljerade analysen av det enstaka fyndet (Käringsjön) att presenteras först.

Käringsjön – keramiska frågeställningar

Käringsjöns keramik, daterad till yngre romersk järnålder, utgör den största ansamlingen av järnålderskeramik i en offerkontext i södra Sverige (Arbman 1945; Carlie 2000b). Antagligen gäller det även inom Sverige som helhet. Målet här är

att beskriva och analysera den interna teknologiska homogeniteten bland det 100-tal kärl, som har deponerats i och kring lager av grenar runt Käringsjön (se Carlie, A. del 4 i denna volym, fig. 1 och Arbman 1945:9ff och 42). Denna variation jämförs med resultat från registrering och analyser av offerad keramik från lokalen Hune hall/Arlösa (Stjernquist 1985) och boplatsten Brogård (Carlie 1992). Hune hall/Arlösa ligger tre kilometer från Käringsjön, öster om Nissans dalgång, medan Brogård ligger fem kilometer söder om Käringsjön. Således finns alla tre inom ett mycket begränsat område.

Med bas i registrering och analyser diskuteras dels den funktionella sammansättningen av kärltyper dels förekomsten av olika, urskiljbara hantverkstraditioner. De kombinerade analyserna av variationer i råmaterialsammansättning och godskvaliteter samt kärlens dimensioner och proportioner visar på det keramiska fyndmaterialets homogenitet. Utifrån materialets interna variation kan sedan en diskussion föras kring offerplatsens anknytning till en eller flera boplatser eller till ett större omland.

Jämförelsen med keramiken från romersk järnålder i sprickan på ett stort markfast stenblock vid Hune hall/Arlösa har som ändamål att undersöka om skillnaden i deponeringskontext även har betydelse för materialets sammansättning. Var det företrädesvis hela kärl som deponerades vid Hune hall eller var det ett mera fragmenterat material? Ett mindre antal godsanalyser på Hune hallmaterialet siktar mot att kunna göra specifika jämförelser med gods från Käringsjön och Brogård och att få en överblick över den lokala godsvariationen.

Målet är detsamma för godsanalyserna på enstaka utvalda skärvor från den samtida boplatsten Brogård. Skärvorna har valts ut av Anne Carlie och artikelns författare bland keramik som har påträffats i stolphål i olika hus på boplatsten och som har tolkats som avsiktligt deponerade byggnadsoffer (Carlie 1992:58).

Sammanfattningsvis är målet att utreda den interna variationen i Käringsjöns keramik och placera denna i en lokal kontext. Därigenom kan vi få en inblick i användningen av Käringsjön som offerplats (se Carlie, A. i del 4 denna volym).

Metoder

Ett väsentligt element i det arkeometriska arbetet med ett keramiskt material är den teknologiska registreringen. Med skärvtjockleken som utgångspunkt noteras magringstyp och magringskvalité samt uppbyggnadsteknik, ytbehandling, bränningsatmosfär m.m. Mynnings- och bottendiametrar har beräknats där

detta har varit möjligt. På bas av resultaten från registreringen kan man göra ett statistiskt representativt urval av skärvor till bland annat petrografisk mikroskopering av tunnslip av de keramiska godsen (för närmare beskrivning se *Appendix: Metoder*). Metoden ger en detaljerad kunskap om väsentliga delar av hantverket bakom skärvorna.

För att kunna göra en mera objektiv jämförelse av de hela Käringsjö-kärlens varierande formgivning har jag använt proportionalanalys. Vid denna analys mäter man avståndet från ett kärls symmetriaxel ut till karakteristiska punkter på kärlprofilen som exempelvis mynningsläppen och största diametern (Lindahl 2002:46f). De uppmätta värdena omräknas till procentvärden i förhållande till kärlets höjd. Studier av nutida keramikframställning visar att kärl av olika storlek som gjorts av samma hantverkare som regel har samma eller snarlika proportioner (Lindahl & Matenga 1995:39ff; Hulthén 1991 med ref.).

Material

Käringsjön

Skärvor från cirka 75 kärl utgrävda i kanten på Käringsjön har registrerats (se Carlie, del 4 i denna volym, fig. 1). I de flesta fallen rör det sig om icke-rekonstruerade kärl, men i några fall har ”överblivna” skärvor från rekonstruerade kärl kunnat studeras. I de senare fallen har registreringen på grund av skärvornas ringa storlek begränsats till beskrivning av godset. Härtill kommer uppmätta mynnings- och bottendiametrar på majoriteten av de rekonstruerade kärlen (jfr Stilborg 2005).

Materialet utgör minst hälften av keramikfynden från Käringsjön och omfattar alla typer av kärl som beskrivits av Arbman (1945:42ff). Det är därför rimligt att se det registrerade som representativt för variationen inom Käringsjöns keramiska fyndmaterial.

Hune hall/Arlösa

Registreringen omfattade de 782 skärvor som utgrävdes av Berta Stjernquist 1950 vid Hune hall (Stjernquist 1985). Keramiken låg i skrevan mellan två större delar av ett frostsprängt, markfast stenblock. Cirka 150 skärvor hade tidigare insamlats som lösfynd utanför blocket (Ibid:144). Ett mindre antal skärvor har tagits ut till mikroskopering av polerad brottyta och därifrån har fyra skärvor valts till mikroskopering av tunnslip.

Brogård

I stolphål till olika hus påträffades rester av totalt 17 kärl. Från dessa fynd, som har tolkats som byggnadsoffer, har skärvor från fem kärl valts ut till analys (Carlie 2004:252ff). Urvalet omfattar dels mellanstora till stora kärl av situliform (Arbman 1945:54 och fig.89) dels mindre fingodskärl, som utgör paralleller till två tydliga grupper i Käringsjömaterialiet. Fyra skärvor har utvalts till mikroskopering av tunnslip.

Käringsjö-keramiken

Materialet från Käringsjön har bearbetats enligt följande grupperingar bestämda av schaktens fysiska lokalisering och mängden av material: A–C, D, F, G, H, K+O och L–N. Enheterna P och E innehöll mycket lite material. De flesta kärlen härrör från schakt D, G och H på östsidan av sjön. Arbman's typologiska jämförelser leder honom till en datering av vissa av kärlen – däribland en fotbälgare – från enhet D (D23, Arbman 1945, fig. 45) och H till äldre romersk järnålder medan flera kärl från enheterna K, L och M (bl.a. K10₁) placeras i slutet av yngre romersk järnålder (Ibid:42ff). Det finns således indikationer på en kronologisk skillnad mellan deponeringarna i olika delar av sjön. Dock utgör de typologiskt daterade kärlen bara en liten del av det samlade materialet, vilket också Arbman påpekar.

När det gäller godsvariationen (magringsmängd och maximal kornstorlek) bekräftar den teknologiska registreringen Arbman's intryck av en övergripande homogenitet – alla kvaliteter från fin till mycket grov med 1–7 mm max. korn finns i alla ovan angivna grupper. Inte heller variationen i skärvtjocklek uppvisar några markanta skillnader mellan olika schakt. Däremot finns det en liten övervikt av polerade och/eller dekorerade kärl i de sydvästliga schakten jämfört med fynden från schakten på andra sidan sjön. Detta sammanfaller även med en viss övervikt av små kärl i de förra schakten, vilket framgår av spridningen i kärldimensioner (se fig. 1–2).

Statistiken över förhållandet höjd/största diameter baserad på Arbman's mätningar visar att schakt D har den bredaste storleksvariationen följd av schakt H, som dock tycks sakna små kärl under 15 cm i höjd. De relativt få storleks-beräknade kärlen från schakten A–C uppvisar en lika stor spridning som kärlen från D, men samtidigt ligger flera av dem i utkanten av svärmen, vilket antyder annorlunda dimensioner på dessa kärl i förhållande till resten av de beräknade kärlen. Materialet från enheterna G, L–N och K+O verkar ha en tydlig övervikt av små kärl.

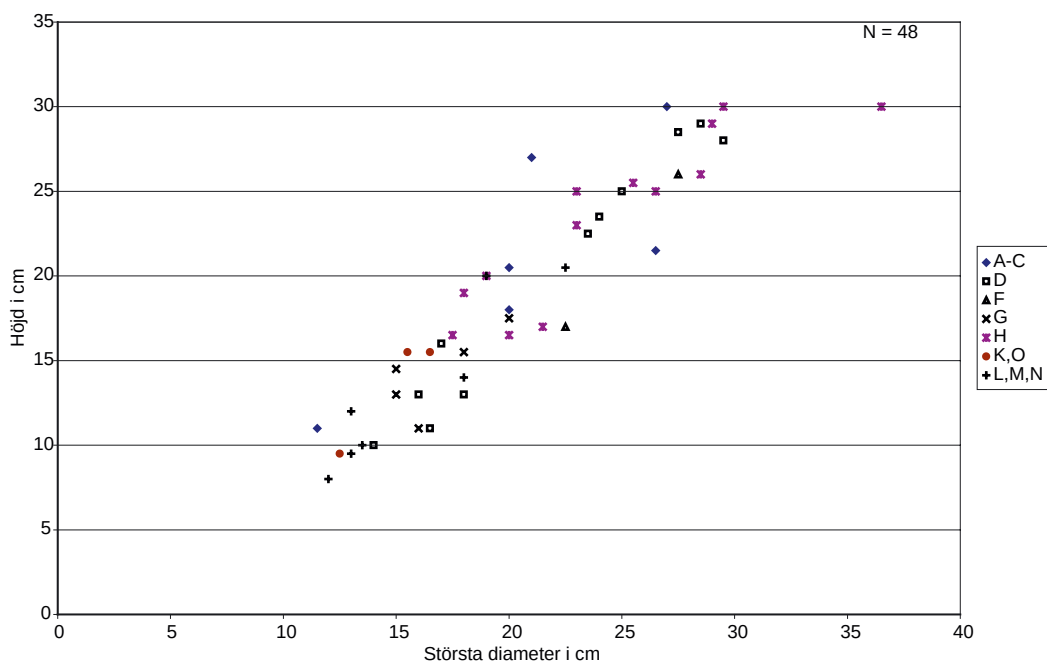

Fig. 1. Relationen mellan höjd och största diameter för hela/rekonstruerade kärl från Kärlingsjön.

Fördelningen av beräknade mynningsdiametrar (fig. 2) stöder emellertid inte denna bild entydigt. Där kärlen från schakten D och H även har en bred variation med hänsyn till mynningsdiametrar, har kärlen från schakten A–C en något mindre variation. Kärlen i schakt G och även i schakten L–N har däremot en tydligt större variation än figur 1 visar. Detta kan självklart i första hand bero på det relativt ringa antalet dimensionsberäknade kärl, men för schakten A–C även på en annan formgivningstradition. Huvudintrycket av ett bredare urval av kärlstorlekar och former från östsidans schakt jämfört med västra sidans består.

En annan mera subtil skillnad mellan de två sidorna av sjön består i att fyra av de fem kärlen med hål i botten har framkommit på den östra sidan (fig. 3). Det femte hittades i schaktenhet L.

Bruksspår i form av sotning och lager av förkolnat organisk material verkar förekomma på in- och/eller utsidan av alla storlekar och typer av kärl. I detta avseende finns det ingen skillnad mellan kärldeponeringarna på de två sidorna av sjön.

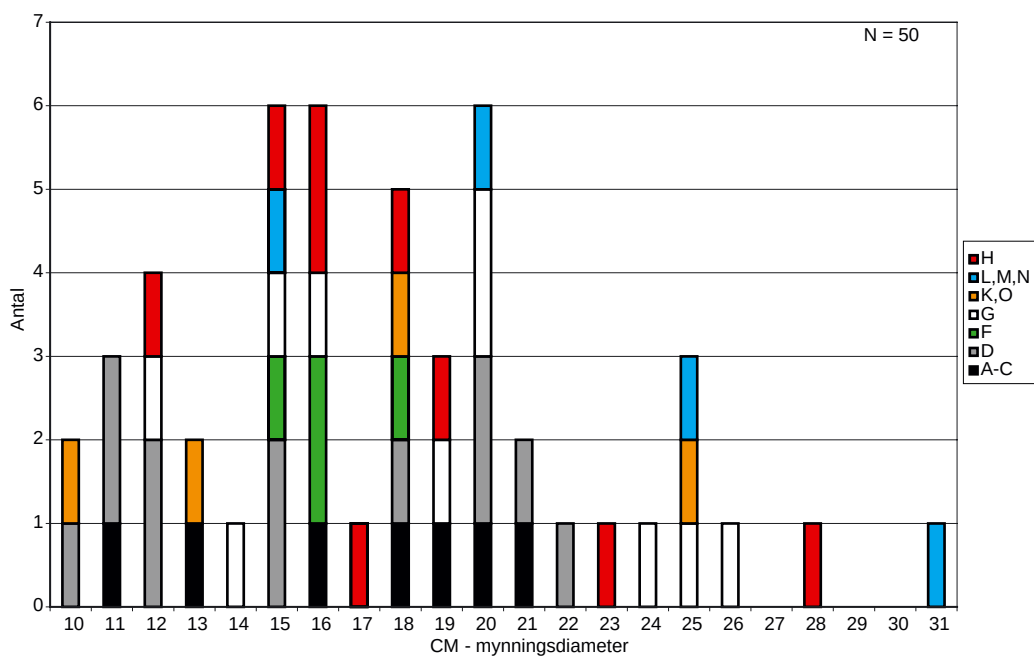

Fig. 2. Fördelningen av uppmätta och beräknade mynningsdiameterar på Käringsjö-materialet.

Fig. 3. Bild av kär G1 med hål i botten. Foto: Statens Historiska Museum.

Proportionalanalys

Fynd av hela kärl eller kärl med rekonstruerbar profil från järnåldern är relativt sällsynta. Enbart på några enstaka platser i Sydsandinavien har större ansamlingar av sådana kärl påträffats. Käringsjön är den enda sydsvenska lokalen med ett sådant material och det är därför ytterst värdefullt att utföra proportionalanalyser på dessa kärl. På totalt 27 kärl har karakteristiska punkter i dess profil uppmätts och sedan relaterats till kärlets höjd (se *Metoder* ovan). Kärnen är inte helt symmetriska och profilen varierar något, när kärlet betraktas från olika håll. Uppmätningen har skett på den sida av kärlet där profilen är mest markant.

Målet med analysen och den efterföljande sorteringen i grupper av likartade profiler är dels att testa den homogenitet som framgick av den föregående registreringen, dels att testa Arbmans idé om en genomgående situlaform.

Sorteringen av profilerna framtagna vid proportionalanalyserna resulterade i åtta grupper. Eftersom beräkningarna har gjorts utifrån kärlets mittaxel är det horisontella radier (d.v.s. halva diametrar), som relateras till höjden.

Grupp 1 omfattar kärnen F13/14, G20, H21, H27, H30 och M4 (fig. 4). Gruppen är den största av de åtta med en tyngdpunkt i de sammanhängande F, G, H-schakten på östsidan av sjön. Ett kärl härrör från den motsatta sidan av sjön. Med hänsyn till förhållandet höjd/största diameter och fördelningen av mynningsdiametrar kan kärnen betecknas som mellanstora till stora (fig. 5). Fem av de sex kärnen ingår i Arbmans system av situlaformade kärl (Arbman 1945, fig. 89). H27 och F13/14 respektive H30 och G20 har av Arbman setts som speciellt närbesläktade och detta bekräftas av proportionalanalysen.²

Grupp 2 omfattar C5, E2, G14 och H26 (fig. 6). Proportionerna är snarlika de som definierar grupp 1, men halsen är rak snarare än utfallande. Kärnen är mellanstora och stora (fig. 5) och hittades i schakten på norra och östra sidan av sjön. Tre av kärnen – C5, E2 och H26 – ingår i Arbmans situlaserie. Alla tre är placerade i utvecklingsserien längst till vänster i hans figur 89. Det stora kärlet H26 har ett invändigt förkolnat lager.

Grupp 3 omfattar D3a, D20, H2-12-13 och H23 (fig. 7).³ De två stora kärnen D20 och H23 ingår i samma utvecklingslinje i Arbmans situlaserie, medan de två andra förekommer var för sig i de två andra linjerna (Arbman 1945, fig. 89). Tre av kärnen från schakten D och H är stora (fig. 5). Det fjärde kärlet är en mellanstor kruka från schakt H. Alla kärl i denna grupp har framkommit på den östra sidan av sjön.

² Bestämmande för gruppen är en mynningsradie, som utgör mellan 30 och 40 % av höjden, en kort utåtböjd hals och en största radie på ca 50 % av kärlets höjd och placerad vid 60 % av kärlets höjd.

³ Kärlets profil kännetecknas av en högt liggande största diameter över 70 % av kärlets höjd.

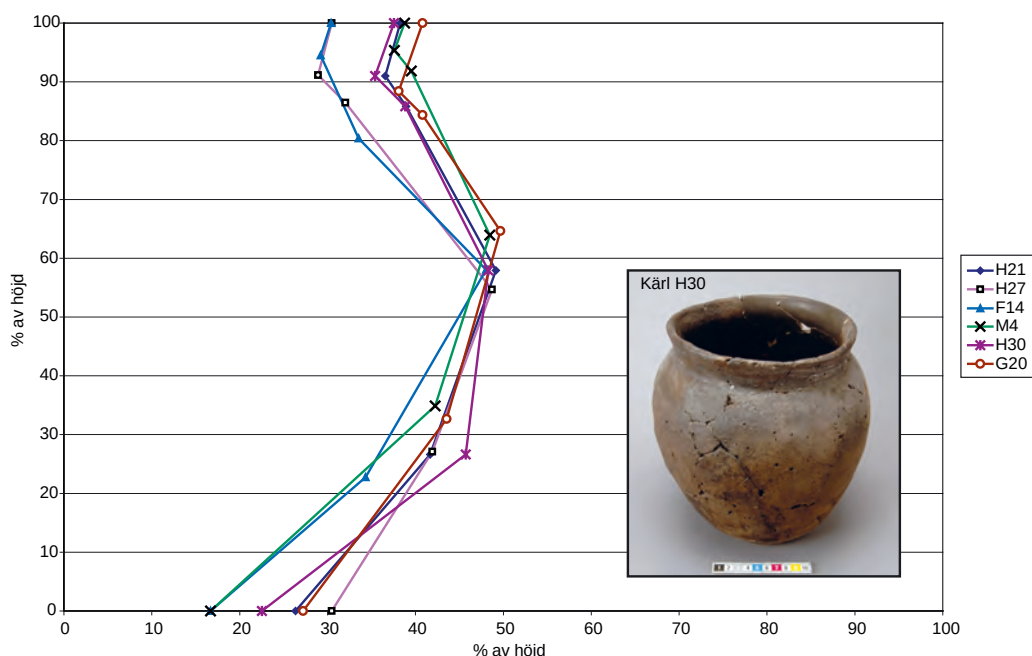

Fig. 4. Proportionalanalys grupp 1. Infälld bild av kärl H30, som ingår i grupp 1. Foto: Statens Historiska Museum.

Grupp 4 omfattar D30, F5, G15 och H17 (fig. 8). Dessa fyra kärl var deponerade på östsidan av sjön.⁴ Kärnen är små till mellanstora och däri ligger sannolikt förklaringen på de större relativa radierna (fig.5). Kärnen måste ha en viss minsta öppning för att man ska kunna komma åt innehållet. H17 ingår i Arbmans situlaserie.

Grupp 5 omfattar A17 och L5 (fig. 9).⁵ Kärl A17 är litet, medan L5 är stort (fig. 5). L5 har ett sekundärt uppslaget hål i botten. Kärlet ingår i Arbmans situlaserie. Kärnen framkom i nordöstra hörnan respektive på västra sidan av sjön. Proportionalanalysen av ett kärl från Brogård med hel bevarad profil (Carlie 1992, fig.28) passar bäst in i denna grupp, men avviker med hänsyn till placeringen av största diameter, samt den mycket vida öppningen. Den enda parallell till den vida mynningen påträffas hos D30 i grupp 3.

4 Kärnen skiljer sig från grupp 1 främst vid en större relativ mynningsradie (50–60 % av höjden) och motsvarande större relativ största radie (60–70 % av höjden).

5 Proportionalanalysen visar på en stor relativ mynningsradie i förhållande till kärlets största radie, vilket innebär en öppen kärnform.

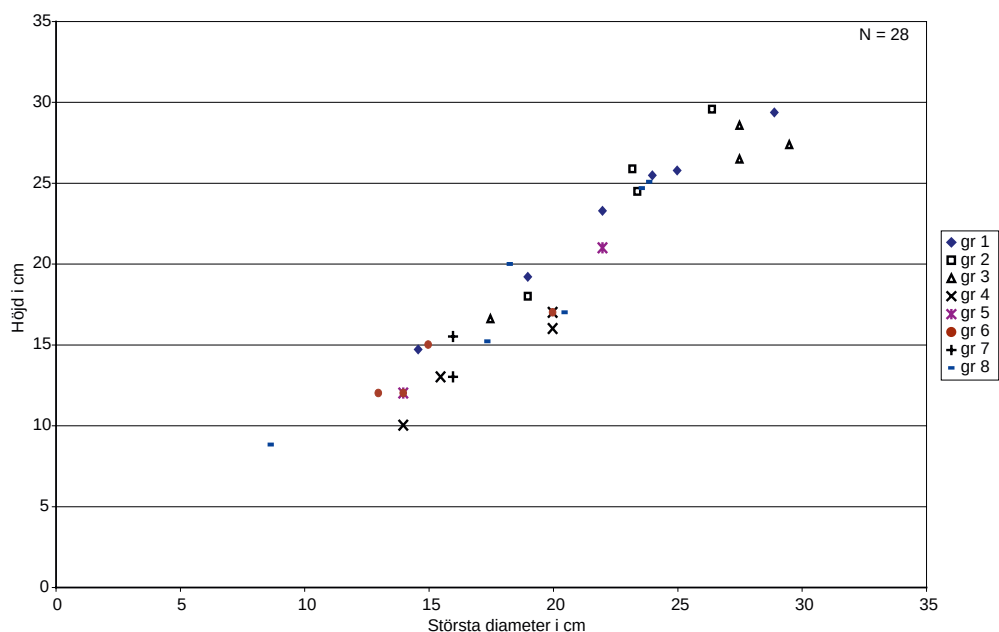

Fig. 5. Relationen mellan höjd och största diameter inom proportionalanalysgrupperna.

>>Fig. 6. Proportionalanalys grupp 2. Infälld bild av kärl E2, som ingår i grupp 2. Foto: Statens Historiska Museum.

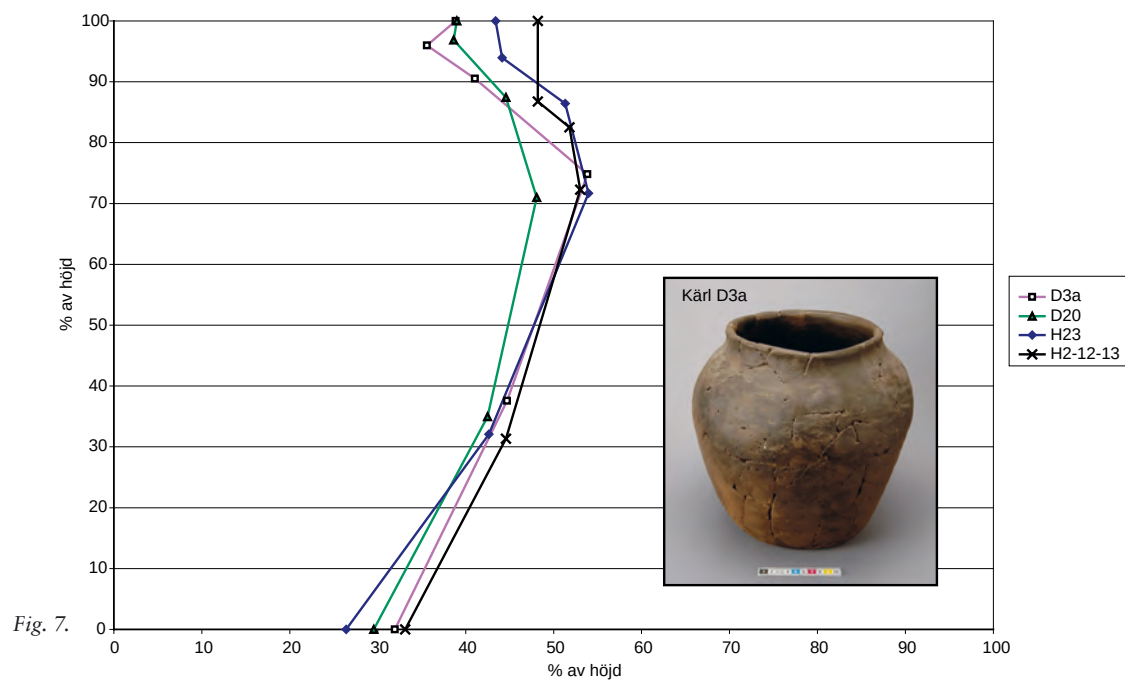
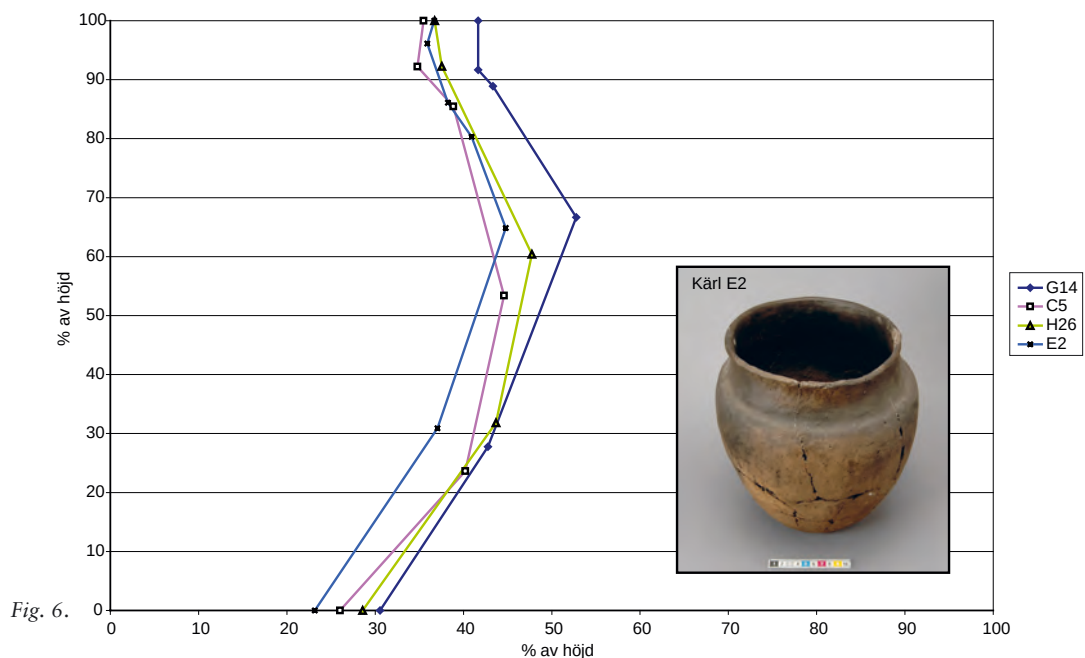
>>Fig. 7. Proportionalanalys grupp 3. Infälld bild av kärl D3a, som ingår i grupp 3. Foto: Statens Historiska Museum.

Grupp 6 omfattar E3, H6, L, M2 och K10a₁ (fig. 10).⁶ Kärnen är fyra små till mellanstora fingodskärl med bevarad mynning deponerade på olika ställen runt sjön.⁷ Det är tankeväckande, att en så stor andel av just de rekonstruerade fingodskärlen saknar hela eller större delar av mynningen (Ibid: fig. 33, 34, 36–39). Som det illustreras av ett annat kärl K10₂, där brottytan har slipats till under förhistorisk tid (Ibid: fig. 33), har dessa kärl sannolikt saknat mynning, när de deponerades. Förmodligen har det rört sig om slitna, uttjänade kärl. K10a₁ har förkolnade organiska avlagringar i botten.

Grupp 7 omfattar D13 och D29 (fig. 11). Denna grupp utgörs av två kärl med snarlik profil, som inte har kunnat passas in de föregående grupperingar-

⁶ Kärlet är märkt K10₁ vilket måste vara en felmärkning, eftersom denna fyndenhet hos Arbman beskrivs som bottenpartiet av en stor kruka (1945:128).

⁷ Gruppen har en mynningsradie större än 40 % av höjden, en största radie placerat över 50 % av höjden och en kraftigare markerad profil än grupp 1. Största diameter ligger dessutom lite lägre än i grupp 1.

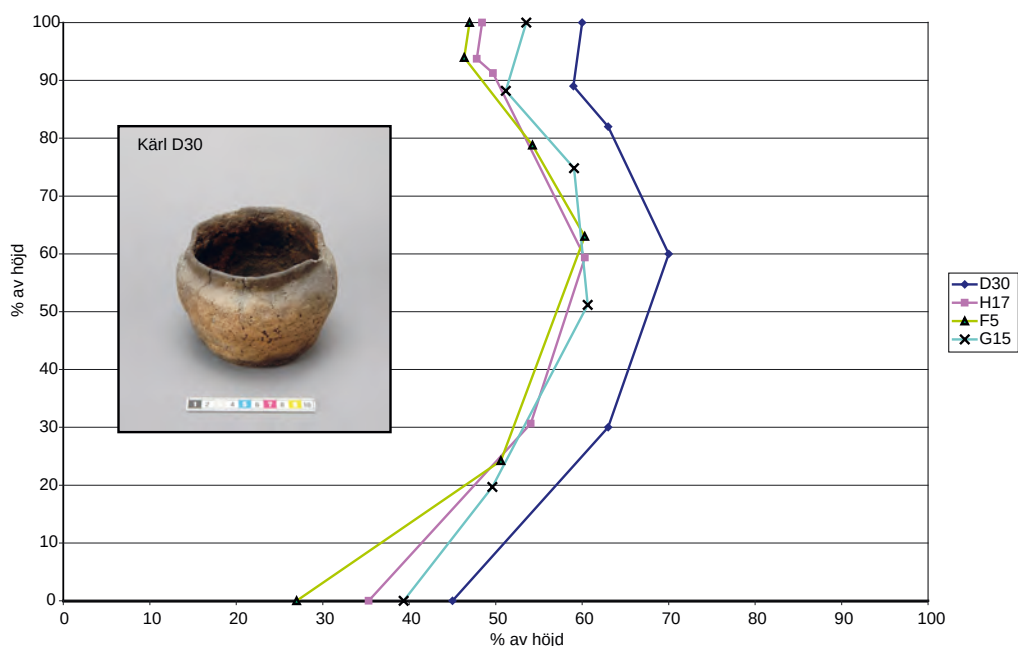

Fig. 8. Proportionalanalys grupp 4. Infälld bild av kärl D30, som ingår i grupp 4. Foto: Statens Historiska Museum.

>>Fig. 9. Proportionalanalys grupp 5. Infälld bild av kärl L5, som ingår i grupp 5. Foto: Statens Historiska Museum.

>>Fig. 10. Proportionalanalys grupp 6. Infälld bild av kärl K10a, som ingår i grupp 6. Foto: Statens Historiska Museum.

na.⁸ Kärnen är även av nästan identisk storlek (fig. 5). Dock avviker bottendiametern. Båda kärnen kommer från schaktenhet D.

Grupp 8 slutligen omfattar D19, G1, H14, H18, H20 och O2 (fig. 12). Det samlande kännetecknet för denna mera heterogena grupp är en inåtböjd mynning. Variationen inom gruppen antyder, att dimensionerna på kärl med inåtböjd mynning styrdes av mindre fasta regler, alternativt att det har funnits flera grupper, som här representeras av enbart ett eller två kärl var. Med hänsyn till storlek uppvisar gruppen en stor spridning från små till extra stora kärl (fig. 5). Det mellanstora kärlet G1 har ett litet hål i botten slagit från utsidan. Utsidan är sotig och på insidan finns ett tjockare lager av förkolnat organisk material.

⁸ Kännetecknande för de två kärnen är den låga placeringen av den största diametern (<50 % av kärlets höjd).

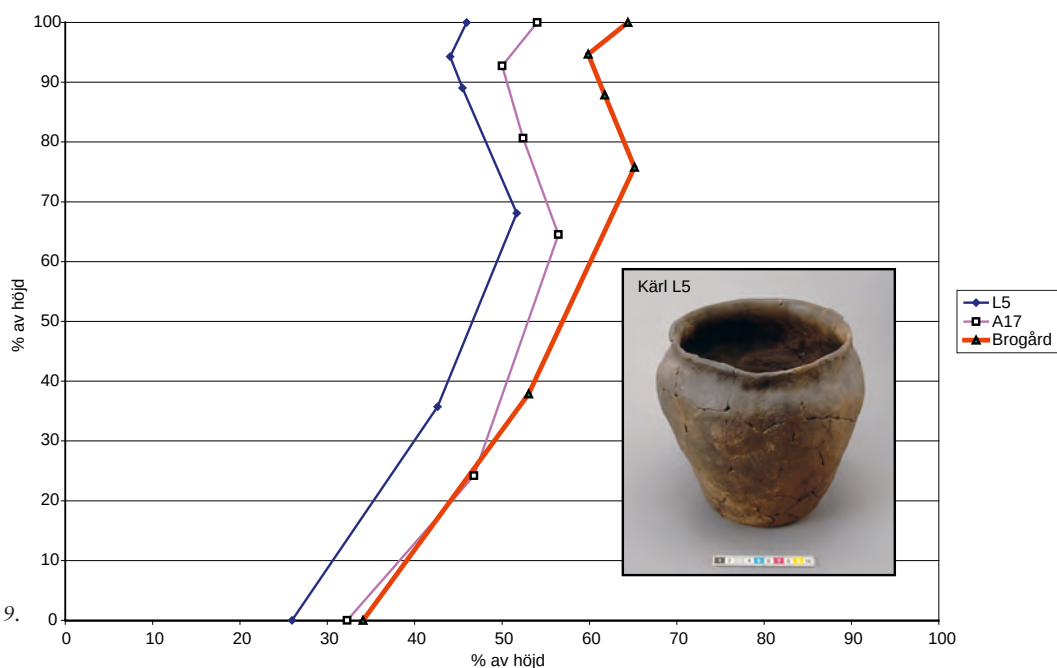

Fig. 9.

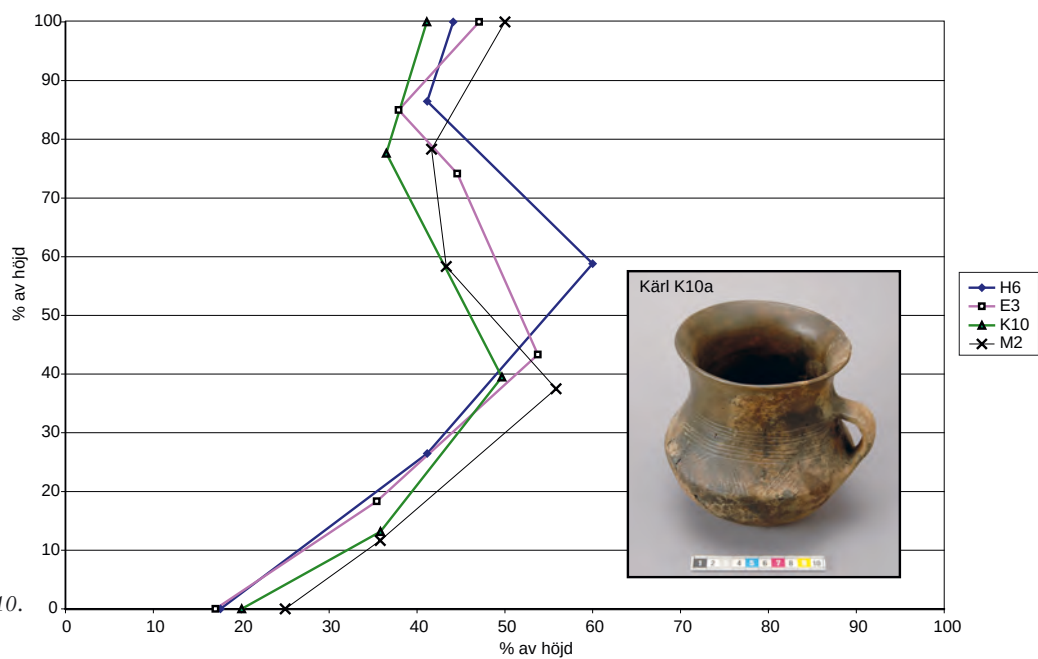
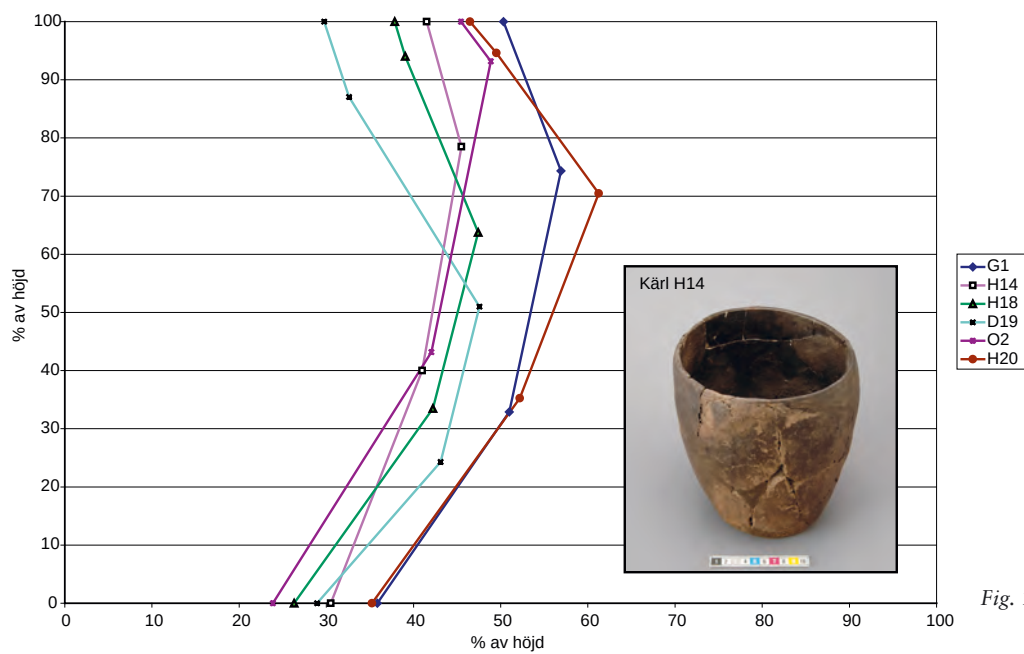
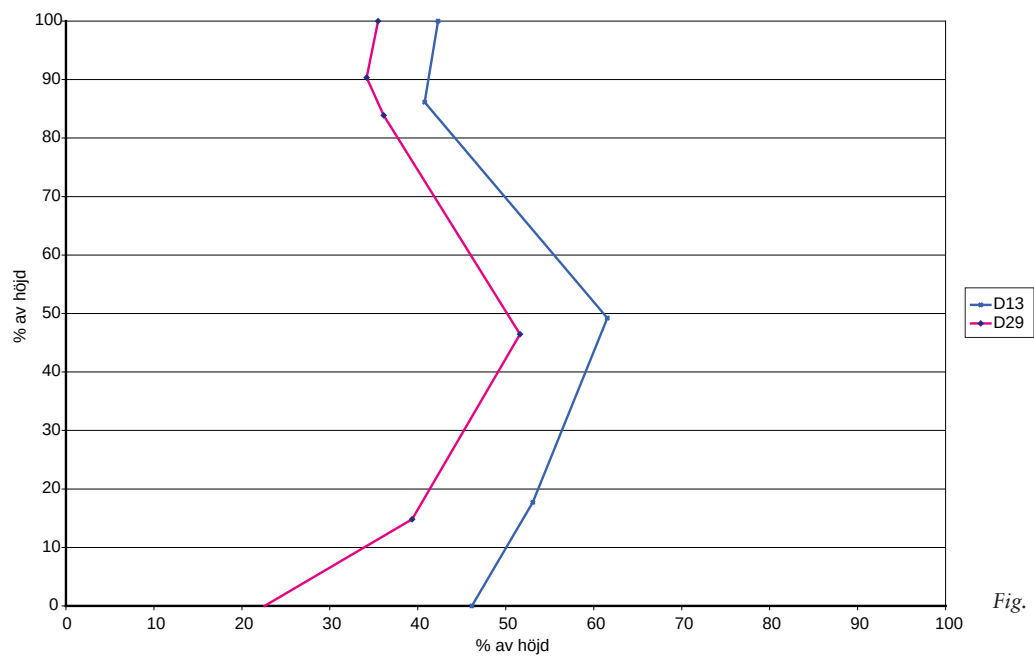

Fig. 10.

<<Fig. 11. *Proportionalanalys grupp 7.*

<<Fig. 12. *Proportionalanalys grupp 8. Infälld bild av kärl H14, som ingår i grupp 8. Foto: Statens Historiska Museum.*

Huruvida bruksspåren relaterar till en primär eller sekundär funktion med anknytning till hålet i botten är oklart. Även det stora kärlet H18 har ett förkolnat invändigt lager. Fem av sex kärl framkom på östra sidan av sjön och enbart den lilla bägaren O2 på västra sidan.

Diskussion

En jämförelse med Holger Arbmans situlaserie (1945, fig. 89) visar att det finns en viss samstämmighet mellan den mera intuitiva situlagruppningen och proportionalanalysens resultat. I något fall (D3) blir det tydligt att vi har valt att utgå från var sin sida av ett kärl med ganska asymmetrisk formgivning och därför kommer fram till olika grupperingar. Härmed framstår båda metodernas svaghet tydligt, men framförallt tydliggörs gränserna för hur detaljerat vi kan studera kärlens formvariation. Proportionalanalysen bekräftar att det finns en grupp av kärl med likartade proportioner – en typ som kan vara avledd av situlaformen, även om det är svårt att belägga. Huvudsaken är att denna form med relativt bred buk och snävare överdel samt rak eller utåtböjd mynning har varit vanlig i yngre romersk järnålder i Halland. Två av de tunnslipsanalyserade kärlen från Brogård är av samma form (se nedan).

Kärl med liknande form är vanliga inslag i hushållsinventariet under större delen av äldre järnålder i Sydskandinavien. I de västra delarna verkar de dock vara mest vanliga i förromersk/äldre romersk järnålder (Becker 1961 och se nedan). Liksom den rabbade krukans under bronsåldern är detta allroundtypen av kärl i en rad olika storlekar och sannolikt med en rad olika funktioner. Många har antagligen varit använda till förvaring, medan andra har använts för matlagning eller konservering, vilket kan ha lämnat spår som t.ex. det förkolnade lagret i H26 visar. Därmed inte sagt, att variationerna i profilerna är slumpmässiga. Proportionalanalyser på ritningar av fyra situlaformade kärl från två olika förromerska boplatser på södra Jylland (Becker 1961, pl. 57d, 58i, 60p och 61m) visar på en begränsad men tydlig skillnad mellan boplatserna (fig.13). Det kan dock även bero på skillnaden i storlek mellan de omkring 50 cm höga kärlen från Vilstrup (Ibid: 57d, 58i) och de omkring 30 cm höga kärlen från Roager (Ibid: 60p, 61m).

Något av variationen inom grupperna i Käringsjön skulle kunna förklaras som olika produktioner. I detta sammanhang är det intressant att notera att där

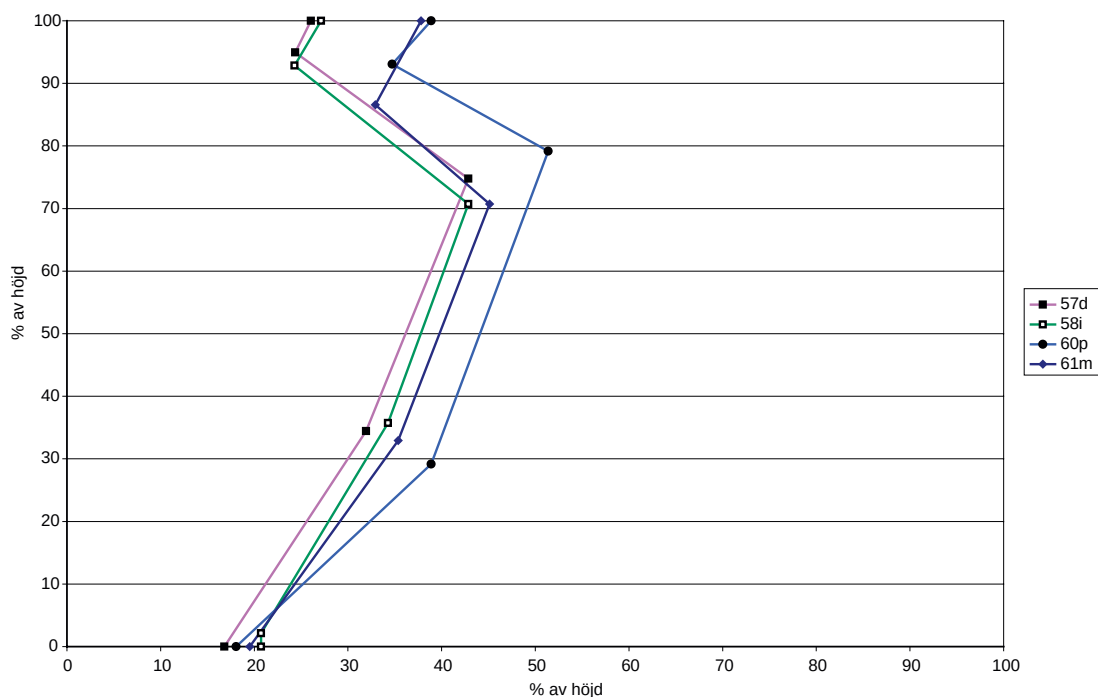

Fig. 13. Proportionalanalyser på fyra kärl från två boplatser på Jylland, daterade till förromersk järnålder period II (Becker 1961).

kärlen från schakten G och H finns inom de flesta av proportionalgrupperna, är kärlen från schakt D spridda i färre grupper, varav grupp 7 med enbart D-kärl. Två av D-schaktets kärl har hamnat lite ytligt i grupp 4 respektive i den breda grupp 8 (kärl med inåtböjd mynning), där D-kärlet (D19) är det mest avvikande. Detta skulle kunna tyda på, att keramiken i schakt D till en viss del härrör från en annan produktion än keramiken i schakten G och H.

Variationen i storlekar av kärl och fördelningen mellan grov- och finkeramik visar att Käringsjöns keramik är ett i stort sett representativt utsnitt av tidens funktionella boplatserkeramik. Bristen på skålar är dock anmärkningsvärd. Intrycket av profan funktionalism styrks emellertid helt klart av de användnings-spår som kärlen bär. Sotfärgningar, slitna ytor och till och med helt avslagna mynnningar förekommer. De fem kärlen med hål i botten utgör inte heller ett så exotisk inslag som man skulle kunna tro. Under förromersk och romersk järnålder förekommer kärl med liknande uppslagna eller från början existerande hål sporadiskt i boplatsermaterialet (Lindahl, Olausson & Carlie 2002, fig. 163:

Aspeborg 2003; Stilborg 2006b:8). De tre bottnar som framkom vid undersökningen av boplaten Västervång i Trelleborg, Skåne, är det hitintills största antalet på en vanlig boplat (Stilborg 2006b; Ericson & Carlie 2006). Alla tre, varav två i brunnar, är daterade till tiden kring Kristi födelse. Kärll med hål i botten förekommer således lika frekvent i boplatssammanhang som i Käringsjön. Deras funktion, eller högst sannolikt funktioner, är än så länge okända. Om det finns ett samband mellan funktionen och fyndplatsen i brunnar på Västervång så skulle det till och med också kunna finnas ett praktiskt funktionellt samband mellan kärlden med hål i botten och fyndplatsen i/nära Käringsjöns vatten. Hur som helst kan hålen inte tolkas som ett fenomen som särskiljer Käringsjöns keramik från boplatsernas keramik. Arbman nämner ytterligare ett kärll från yngre romersk järnålder med hål i botten, som framkom tillsammans med en del andra kärll i en depå nedgrävd i en bronsåldershöj i Eldsberga, Halland (Arbman 1945:67). Depån tolkas som ett offerfynd.

Keramiken från Hune hall/Arlösa

De 782 skärvorna registrerades för att möjliggöra en jämförelse med keramiken från Käringsjön, med hänsyn till typer och kärllstorlekar samt antal fullrepresenterade kärll.⁹ Keramiken är mycket fragmenterad.¹⁰ Huvudparten av materialet utgörs av bukskärvor. Mynningsskärvorna är underrepresenterade (<10 %) i förhållande till ett normalt avfallsmaterial av järnålderskärll, medan bottensskärvorna är normalt till överrepresenterade (ca 10 %) i Hune hall/Arlösa (jfr Stilborg 2006a). Den obalanserade representationen av olika kärldelar motsvaras inte oväntat av en brist på fullrepresenterade kärll. Bland fynden i Käringsjön kunde utöver nästan 30 hela kärll också cirka 17 fullrepresenterade kärll påvisas. Bristen på fullrepresenterade kärll i materialet från Hune hall/Arlösa kan dock delvis bero på det dominerande, fintmagrade godset. Det gör det svårare att urskilja karakteristiska godstyper, vilket är en av förutsättningarna för att kunna identifiera kärll.

De tjugo till tjugofem kärll, som fyndet enligt såväl Stjernquists (Stjernquist 1985:148) som min bedömning omfattar, är genomgående mellanstora.¹¹ Fem av sju beräknade mynningsdiametrar ligger mellan 13 och 16 cm (fig. 14), medan

9 Med fullrepresenterade kärll avses att minst en mynnings-, en buk- och en bottensskärva från samma kärll finns bevarat i samma kontext.

10 Enligt normerna uppställda av Birgitta Hulthén (1974) är huvudparten av fynden fragment (<2 cm² eller utan yta); cirka 120 är spjälkade skärvor och enbart 173 kan räknas som skärvor.

11 Skärvtjockleken varierar från 4 till 16 mm och har en tydlig topp omkring 7–9 mm. Motsvarande siffror för Käringsjöns kärll är 4 till 21 mm med en koncentration kring 9 till 11 mm.

variationen bland Käringsjöns kärl ligger mellan 10 och 31 cm. Det minsta kärlet från Hune hall/Arlösa har en hank utgående från mynningen med en diameter på 10,5 cm. Kärl E3 från Käringsjön har en hank av liknande form och är av samma storlek (mynningsdiameter 11 cm). Det största kärlet i Hune hall/Arlösa har en inåtböjd mynning med en diameter på 21 cm. Med tanke på det relativt finmagrade godset (ca 15 % vol. magring max. korn 2 mm) är det dock knappast något stort kärl.¹² Enstaka små skärvor ner till en tjocklek på 4 mm, med polerad utsida och i några fall ornerade, visar på förekomsten av små fingodskärl. En del skärvor hade bevarade, förkolnade organiska lager på insidan som sannolikt är bruksspår. Det verkade dock vara mindre vanligt än på Käringsjöns kärl.

Diskussion

Keramiken från Hune hall/Arlösa avviker på flera områden från Käringsjöfyndet i sin sammansättning. Först och främst pekar bristen på fullrepresenterade kärl tillsammans med obalansen i representationen av kärldelar på att det antingen inte var hela kärl som deponerades här eller att skärvor av krossade kärl senare har tagits bort. Bortsett från fragmenteringen verkar keramiken inte ha varit i dåligt skick vilket gör det osannolikt att snedrepresentationen ska förklaras med naturliga nedbrytningsprocesser.

De kärl som är representerade verkar utifrån de mätbara dimensionerna ha varit genomgående något mindre än i Käringsjöfyndet. Detta underbyggs av en klart mindre andel grovmagrat gods bland Hune hall/Arlösa-kärlen. Även om det förekommer kvalitetsskillnader mellan olika regioners och enstaka boplatser keramikproduktioner, tycks den väsentligaste orsaken till skillnader i magringskvaliteten (speciellt max. kornstorleken) i järnålderskeramik vara just storleken på kärlet. Ju större kärl desto grövre magring fordrades för en lyckad uppbyggnad och bränning av keramiken. Det verkar dock inte ha funnits någon högre andel fingodskärl (fint gods/ornering/polerad utsida/reducerad bränning) i Hune hall/Arlösa än i Käringsjön. Båda fynden representerar ett utsnitt av periodens hushållskeramik – bredare i det senare fallet och smalare i det förra. Den ovan nämnda snedrepresentationen tycks utgöra den väsentligaste skillnaden mellan den deponerade keramiken på Hune hall/Arlösa och ett normalt keramiskt hushållsavfall.

12 Några skärvor av grovmagrat gods (20–25 % vol. max. korn. 3–4 mm) däribland en 16 mm tjock bottenkärva kan representera ett större kärl (kärl B – TS 4) liksom de tre bottendiametrarna över 10 cm (Stjernquist 1985, fig. 7:2).

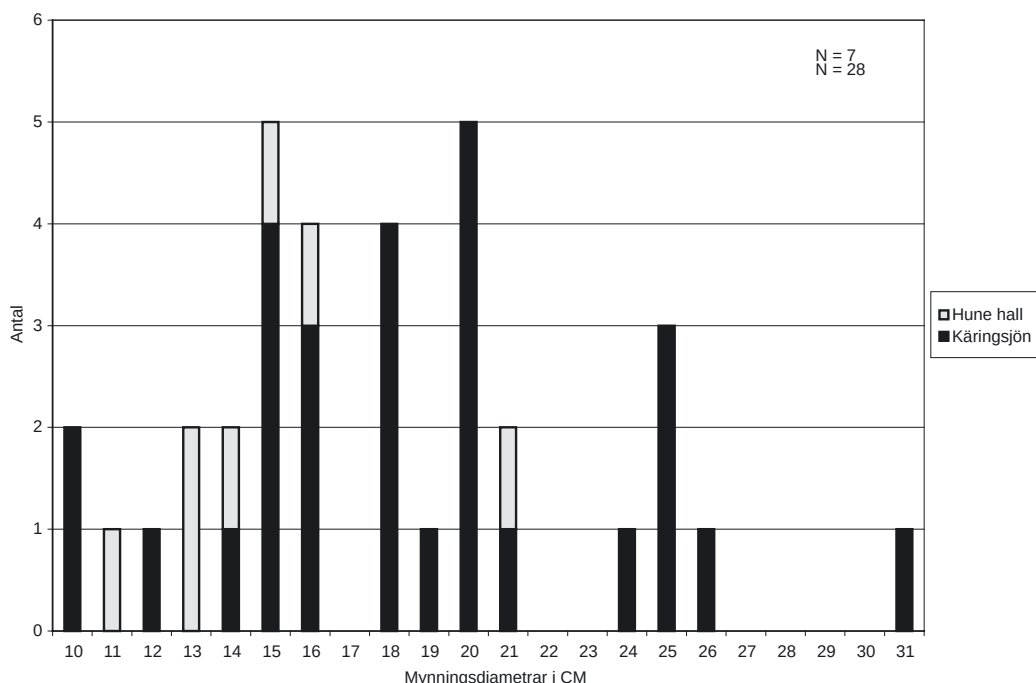

Fig. 14. Fördelningen av beräknade mynningsdiameterar i Hune hallmaterialet jämfört med Käringsjömmaterialet.

Godsanalyser

På bas av registrering och mikroskopering av polerad brottyta valdes 15 representativa prov av kärl från olika enheter runt Käringsjön till tunnslipsanalys (se *Appendix – metoder* för detaljer). Urvalet representerar godsvariationen dels inom schakt D dels mellan de två motsatta sidorna av sjön. Som jämförelse har analyser gjorts på fyra skärvor påträffade i stolphål till husen på Brogård och på fyra skärvor från keramiken som deponerats vid blocket på Hune hall/Arlösa. Skärvorna representerar godsvariationen som den framgår av registreringen.

Käringsjön

Lerorna, som använts till de femton krukorna, varierar från fina siltiga till grova silt- och finsandrika (tab. 2, fig. 15a–c). Fina och mellangrova leror dominerar, vilket inte är ovanligt i järnåldersmaterial (Stilborg 2001:138). Lerornas antagligen lokala men i alla fall regionala ursprung syns i det vanliga inslaget av sandkorn av ett mörkt mineral som i de fall, där en bestämning har varit möjlig, har

visat sig vara granat. Enligt geologen Daniel Larsson, Geocentrum Lunds Universitet, stämmer detta väl överens med dominansen av metamorfa bergarter i denna del av Sydsverige.¹³

Åtta av 15 gods har magrats med krossad granit. Sex gods har magrats med metamorfa bergarter, som i de flesta fall kan identifieras som bandad gnejs med alternerande lager av granit och amfibolit (Daniel Larsson, pers medd.). Magringen kommer således att bestå av en blandning av lösa granit- och amfibolitkorn från de två faserna i stenen som krossats (fig. 16). Ett kärl har magrats med en granitisk sand (TS 7). Slutligen har TS 11 utöver den krossade graniten även magrats med en liten mängd växtmaterial och eventuellt en mindre mängd chammotte. Detta gods är därmed det mest avvikande med hänsyn till magringsteknologi.

Variationen i magringskvaliteter (fig. 17) är markant, men inte större än vad man kan se på en större samtida boplats (Stilborg 2001:136; Bergenstråhle & Stilborg 2002:590). Om vi studerar variationen närmare och urskiljer gruppen av prover från schakt D ser vi att denna faller i mitten av variationen (fig. 18). Extremerna i magringskvalitet verkar således inte förekomma inom denna enhet. Om vi däremot delar upp materialet i prov från östra respektive västra stranden av Käringsjön, finns det ingen skillnad i variationen i magringskvalitet. Ännu en faktor pekar på materialets överordnade teknologiska homogenitet. En plotning av sambandet mellan magringskvalitet och lerans grovlek visar såväl för D-kärnen som för materialet som helhet en tydlig tendens att ju grövre lera desto grövre korn i bergartsmagringen. Sambandet mellan lerans grovlek och magringskvaliteten är anmärkningsvärt. Som jämförelse kan det nämnas att det i det stora analysmaterialet från Uppåkra i sydvästra Skåne inte finns någon liknande koppling (Stilborg 2001:138). Tunnslipsanalysen av keramik från Käringsjön pekar således på en överordnad homogenitet i godssammansättningen, som dock täcker över ännu mera homogena grupper som D-kärnen.

Brogård och Hune hall/Arlösa

Lerorna som huvudsakligen använts till kärnen på dessa två platser är i allmänhet av samma kvalitet och mineralogi som lerorna i Käringsjökärnen. I Brogård och Hune hallmaterialen förekommer dock varken de grova lerorna eller lertypen med mycket finfördelat organiskt material som hittades i Käringsjökeramiken. Eftersom de grova lerorna och lertypen med organiskt material tillsammans

¹³ Granat har också förekommit i tidigare analyser av förhistorisk keramik från Halland (Stilborg 2004b, se också *Appendix*).

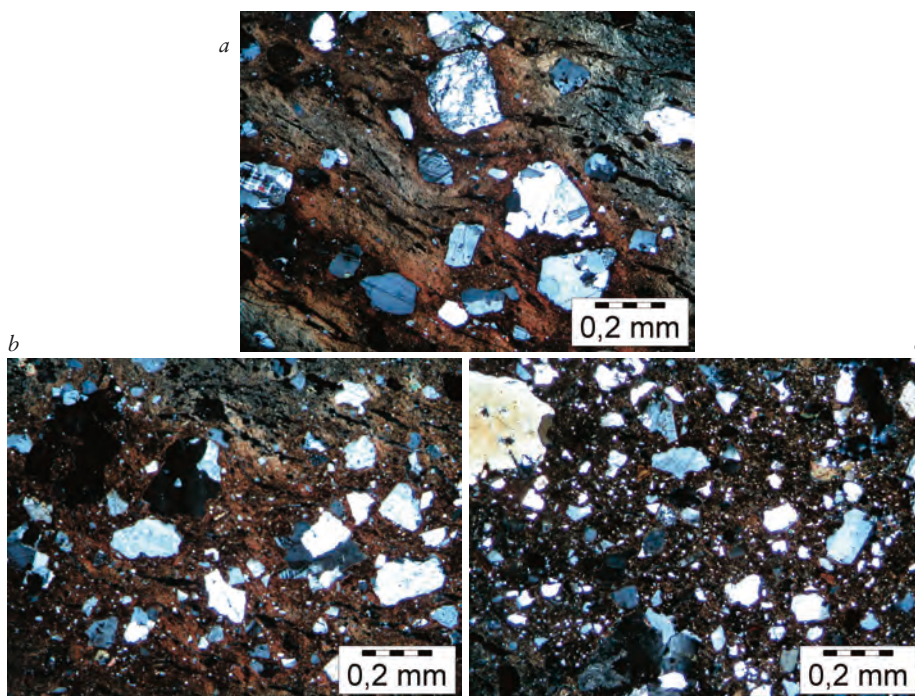

Fig.15a-c. Mikroskopfoton av gods av fin lera (a: TS 2), mellanlera (b: TS 6) och grov lera (c: TS 5) använda till Käringsjöns keramik.

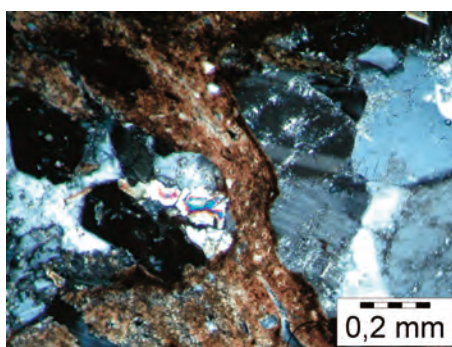

Fig. 16. Mikroskopfoto av gods magrat med krossad gnejs (granit och amfibolit). De mörka kornen är amfibolit bestående av fältspat, amfiboler och granat (TS 2, Käringsjön).

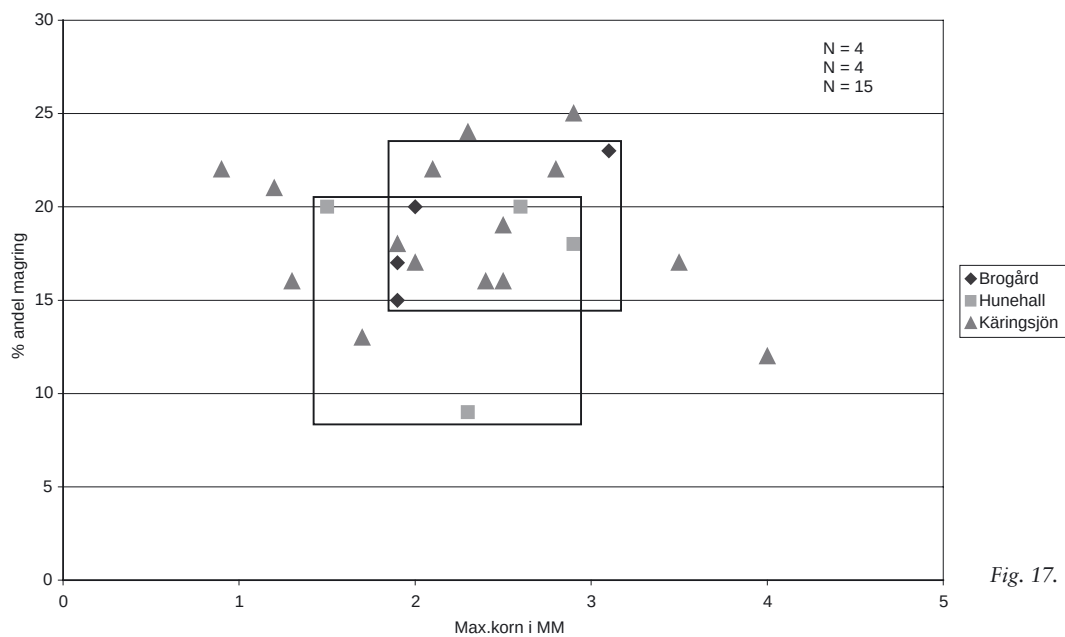

Fig. 17.

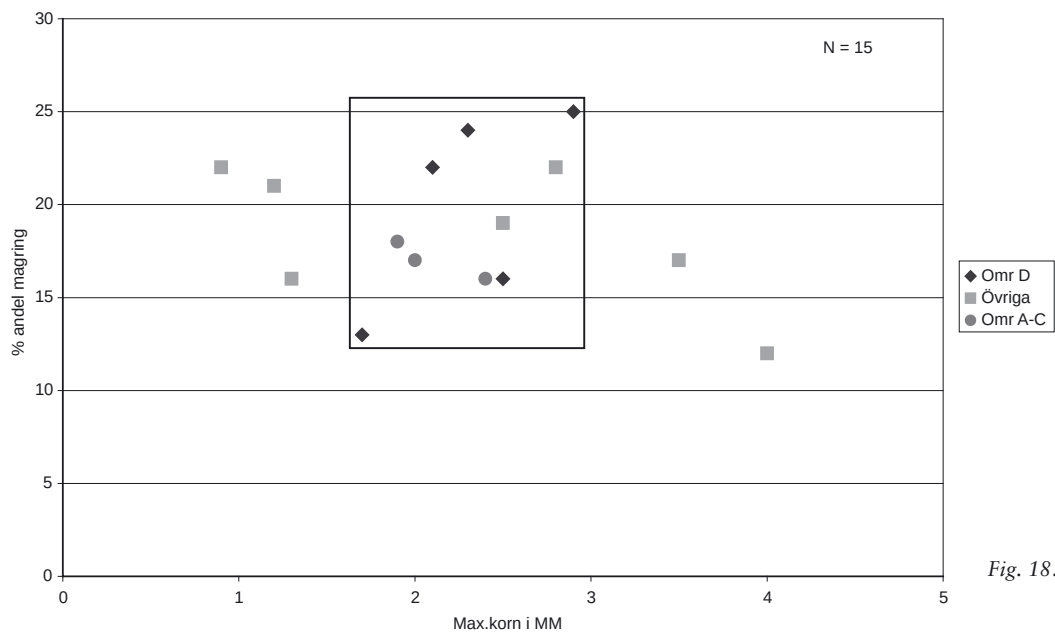

Fig. 18.

<<Fig. 17. Spridningen i magringskvalitet (magringsmängd/ max. kornstorlek) för samtliga analyserade kärl från de tre fyndlokalerna.

<<Fig. 18. Variationen i magringskvalitet för analyserade kärl från schakt D i relation till variationen i hela analysmaterialet från Käringsjön.

omfattar sju tunnslip från olika kärltyper och storlekar (mellanstora krukor och mindre kärl) bland Käringsjöproverna, finns det inget som tyder på att denna skillnad skulle bero på statistiska felkällor. Man måste dock självklart ha i åtanke att alla tre analysserier är av begränsad omfattning.

Godsen från Brogård och Hune hall har magrats med krossad granit eller gnejs (tab. 2) liknande den i några av Käringsjöns gods (särskilt TS 8). Den lokala geologin ses också tydligt i graniternas återkommande inslag av granat (B-TS 3 och H-TS 4).

Om vi går vidare till variationen i magringskvalitet, som redan har presenterats i figur 17, slås man av den stora homogeniteten i keramiken från Brogård. Variationen är något större i godsen från Hune hall, men ändå tydligt mindre än i materialet från Käringsjön (fig. 17).¹⁴ Om vi däremot jämför enbart med proven från schakten A, C och D i Käringsjön, är överensstämmelsen god mellan de tre materialen (fig. 19). Överensstämmelsen är speciellt slående mellan TS 1 från Brogård och TS 15 (kärl C2) från Käringsjön. Dessa två kärl är med stor sannolikhet gjorda inom samma hantverkstradition. Relationen mellan lerans grovlek och magringskvaliteten återstår emellertid som en väsentlig generell skillnad mellan Käringsjö-materialet och Brogård/Hune hall-keramiken. Den fina leran i kärlen från Brogård/Hune hall har konsekvent magrats med en större mängd och i de flesta fall grövre krossad granit än mellanleran, vilket är tvärt emot observationerna på Käringsjö-keramiken. Detta gäller även kärlen från schakten A, C och D.

Som helhet är de teknologiska skillnaderna mellan keramiken i stolphålen på Brogård och skärvorna i blockskrean på Hune hall mindre än mellan dessa två och Käringsjöns kärl. Den grova leran, sandmagringen och magringen med en blandning av granit, växtdelar och eventuellt chamotte är element i Käringsjö-materialet som inte finns bland de analyserade kärlen från Brogård och Hune hall. Skillnaden i magringen av olika lerkvaliteter är viktig och bör härröra från olika hantverksstrategier. Båda materialen omfattar mellanstora och små brukskärl och orsaken till skillnaden ligger således knappast i olika urval av kärl.

¹⁴ För att testa om detta skulle kunna vara en konsekvens av det större antalet prover från Käringsjön jämfördes med två slumpvisa urval av fem TS-resultat från Käringsjökeramiken. Även dessa fem slumpmässigt utvalda gods utvisar emellertid en större inbördes variation än analysmaterialen från Brogård och Hune hall.

Skärvinfö.		Lera						Magring				Noter				
Tunnslip	Lokal	Fyndnummer	Grovelék	Sortering	Silt	Finsand	Sand	Glimmer	Järnoxid	Acc. mineral	Växtmaterial	Typ	Mängd vol. %	Max. kornstorlek mm	X max kornstorlek mm	
1	Brogård	F692 - 694	M	S	+	*	+	+	-	M/A/P,Z,I		Gn	17	1.9	1.3	Granat+
2	Brogård	F788 - 789	M	S	+	*	*	*	+	M/A/P		Gr	15	1.9	1.3	
3	Brogård	F1101 - 1102	F	S	*	-	*	*	+	M/A/P,I	-	G	20	2	1.3	Granat
4	Brogård	F1155 - 1157	F	S	*	-	+	+	*	M/A/P	-	Gn	23	3.1	1.3	Granat
1	Hune hall	24413	F	S	*	-	*	*	+	M/A/P	*	Gn?	18	2.9	2.3	Granat
2	Hune hall	24413	F	S	*	-	*	+	+	M/A/P	-	G	20	1.5	1.2	
3	Hune hall	Kärl A	M	S	+	+	*	+	+	A/P		Gn?	9	2.3	1.6	
4	Hune hall	Kärl B	F	S	-	-	+	+	*	M/A/P,I	*	G	20	2.6	2.2	Granat
1	Käringsjön	D3b	M	S	+	*	+	+	*	M/A/P ¹		Gn?	24	2.3	1.9	¹ A/P+, Granat
2	Käringsjön	D11	F	S	-	-	*	*	-		+	Gn?	22	2.1	1.8	
3	Käringsjön	D12	F	S	*	-	*	-	*	M/A/P,Z	+	Gr	13	1.7	1.3	
4	Käringsjön	D17	M	S	+	*	*	*	+	M/A/P,Z,I	+	Gr	16	2.5	1.7	
5	Käringsjön	D30	G	S	+	+	-	+	*	Z,A/P,I	+	Gr	25	2.9	1.8	
6	Käringsjön	G17a	M	S	+	*	*	*	*	M/A/P,I	-	Gr	22	2.8	1.7	
7	Käringsjön	H6	F	S	*	*	*	*	*	M/A/P,I	-	Gr/Sand	22	0.9	0.9	
8	Käringsjön	H15	G	S	++	+	++	+	*	M/A/P ¹	*	Gn	17	3.5	1.9	¹ A/P+
9	Käringsjön	L6	G	S	++	+	+	+	*	M/A/P		Gr	19	2.5	1.7	
10	Käringsjön	M4	F	S	*	-	*	*	*	M/A/P,Z	*	Gr	21	1.2	1.1	
11	Käringsjön	N3	F	S	-	-	*	*	*	A/P,Z	¹	Gr,Växt	12	4	1.5	¹ magring, Granat
12	Käringsjön	N6	M	S	+	-	*	*	+	A/P,I	-	Gr	16	1.3	0.9	
13	Käringsjön	A8	F	S	*	-	*	+	*	A/P,I	+	Gn?	16	2.4	1.4	Granat
14	Käringsjön	A10	M	S	+	*	+	+	*	A/P,Z	*	Gn	18	1.9	1.4	
15	Käringsjön	C2	M	S	*	*	*	*	*	A/P,Z,I	-	Gn	17	2	1.3	Granat

Tab. 2 Tunnslipsresultat. Legend: F = fin, M = mellan, G = grov; S = sorterad, O = osorterad; - = fattigt, * = förekomst, + = riklig förekomst; M = malm, Z = zirkon, A/P = amfiboler/pyroxener, I = isotropt mineral; Gr = granit, Gn = gnejs.

Även det mindre kärlet D30 från Käringsjön har gjorts av en grov lera med grov magring.¹⁵

Käringsjöns keramik i en lokal kontext

Mängden av information är stor och det finns flera klara skillnader, som verkar ge klara indikationer om olika ursprung. De olika mönstren skär emellertid varandra och gör tolkningen komplicerad.

Den keramikteknologiska registreringen av Käringsjöns keramik bekräftar Holger Arbman's uppfattning av materialet som mer eller mindre välanvända hushållskärl. Krukorna är dock sannolikt inte ett helt representativt urval av ett hushållsinventarium. De största, såväl som de minsta kärlen, är underrepresenterade. Även skålar saknas i stort sett och kärl med inåtböjd mynning är sällsynta. Bland de dominerande, mindre och mellanstora krukorna finns en del formvariation, som dock inte är större än att Arbman har kunnat förklara en stor del som olika varianter på en ideal situlaform (Arbman 1945, fig. 89). Det finns inget som tyder på att Käringsjökärlen skulle vara annat än husbehovstillverkning, som Arbman också tolkar formhomogeniteten (Ibid:113).

Det finns vissa skillnader i sammansättningen av representerade kärityper mellan schakten på östsidan och schakten på västsidan av sjön. I det senare området finns flera små fingodskärl även om krukorna också finns här, medan kärlen med hål i botten företrädesvis har hittats i de östliga schakten. Denna skillnad kan delvis vara kronologiskt betingad.

De flesta typer av kärl, som de definierats av proportionalanalysen, finns runt hela sjön motsvarande den ovan nämnda grundläggande homogeniteten. I schaktenhet D finns emellertid kärl, som inte kan grupperas med kärl från de andra schakten. När det gäller godssammansättning stämmer enhet D emellertid överens med det övriga materialet såväl med hänsyn till ler- och magringskvalitet som mineralogi.

Det står dock klart även utan jämförelsen med de två andra platserna, att det finns en del teknologisk variation inom Käringsjö-keramiken. Denna variationsbredd blir tydligare genom jämförelsen med det mera homogena materialet från Hune hall och den mycket ensartade keramiken från Brogård. Ändå

15 En jämförelse av de enstaka godsens ger en mera nyanserad men också mera svårtolkad bild. Den mineralogiska sammansättningen av gnejsen som använts till Brogård TS 1 och TS 4 är inte olik bergarten som krossats till magringen av Käringsjön TS 1 och TS 8. Skillnaden i lerkvalitet är inte heller så stor, men magringskvaliteterna är ganska olika (tab. 2). Undantaget är som tidigare nämnt Brogård TS 1 och Käringsjön TS 15. Enbart små skillnader i lerkvalitet, glimmer- och järnoxidhaltighet skiljer godsens. Båda är mellanstora kärl (mynningsdiameter 16 och 18 cm, vägg tjocklek 7–10 mm respektive 8–9 mm) med sotig insida.

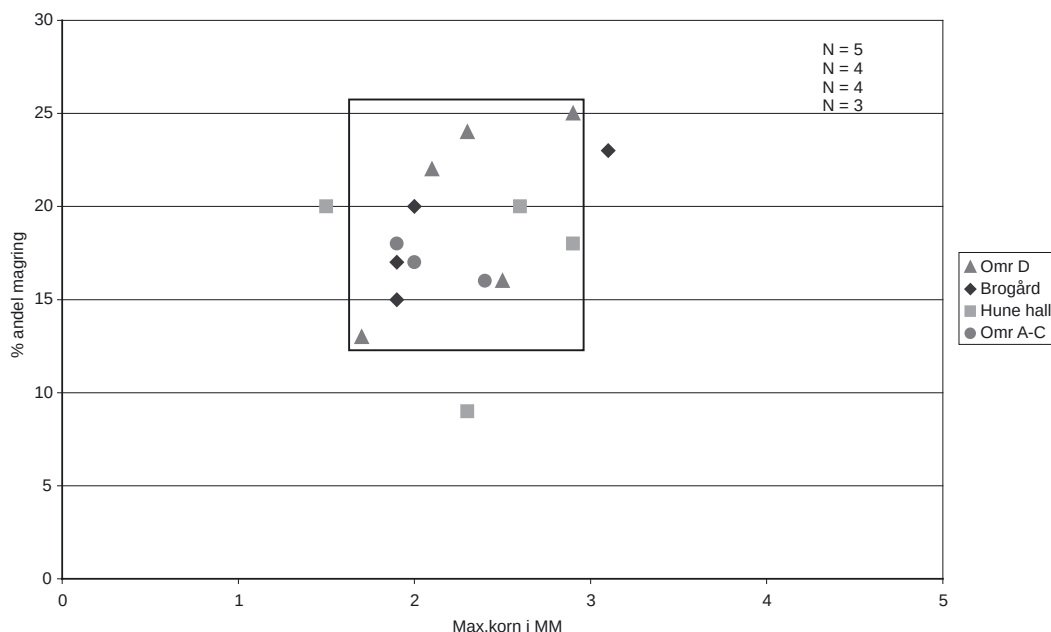

Fig. 19. Jämförelse av variation av magringskvalitet mellan analyserade kärl från enhet D, Käringsjön och samtliga analysresultat från Hune hall/Arlösa och Brogård.

finns det på alla tre platser likartade gods, som med större eller mindre sannolikhet kan härröra från samma hantverkstradition. Varken ett speciellt urval bland hushållskärlen eller specialframställda offerkärl kan förklara skillnaden mellan Brogårds och Käringsjöns kärl. Vad som återstår som förklaring är olika hantverkstraditioner. Huruvida dessa olika traditioner är kronologiskt eller rumsligt skilda är det självklart inte möjligt att avgöra utan att känna de andra potentiella produktionslokalerna vid sidan om Brogård. Den större variationsbredden i Käringsjöns material motsäger att all keramik här skulle härröra från samma enhetliga hantverkstradition. Här kan en större kronologisk spändvidd för deponeringarna i Käringsjön givetvis spela in (Arbman 1945:42ff; Carlie 2000a, fig. 2).

En annan faktor av betydelse är dock sannolikt, att det utöver en kärna av material från samma hantverkstradition också finns deponeringar med andra ursprung. Det är därför intressant, att det just är godsvariationen i de analyserade kärlen från schakten A, C och D, som sammanfaller bäst med materialet från Brogård och Hune hall. Som en extra indikation kan nämnas att det delvis

bevarade kärlet figur 27 i Lennart Carlies publikation om Brogård (1992) skulle kunna ha proportioner som liknar kärlet D30 även om det är dubbelt så stort. Proportionalanalysen placerar vidare kärlet figur 28 i grupp 5 tillsammans med kärlet A17 från schakt A. Kärlet från Brogård kan således ha deponerats i Käringsjön med kärlet C2 som den mest sannolika kandidaten. Denna koppling till en avgränsad del runt Käringsjön visar att det finns en viss struktur i deponeringen. Huruvida orsaken till grupperingarna är att olika grupper av personer från olika byar(?) har valt olika delar av sjön vid deponeringar/offer under samma period eller om vi ser en förflyttning av det föredragna offerområdet över tid går inte att avgöra med de föreliggande keramiska analyserna. För detta ändamål krävs även en rad acceleratordateringar av själva kärnen.

Överensstämmelsen i godskvaliteter mellan materialen från Brogård och Hune hall/Arlösa är däremot av en sådan karaktär att ett gemensamt ursprung är en mycket rimlig möjlighet. Entydiga kopplingar saknas dock. Hune hall/Arlösa framstår som en lokal angelägenhet i motsats till de regionalt förankrade aktiviteterna runt Käringsjön.

Offer av vad?

Holger Arbman ansåg liksom senare Carl Johan Becker (se ovan) att ett stort antal av kärnen har innehållit matvaror när de ställdes ned som offergåvor (Arbman 1945:112). Antagandet vilar dels på makroskopiska(?) observationer av krossad säd i matskorpor på insidan av kärlet, dels på en kemisk analys av fetter i sju krukor (Ljungh 1945:165f). Arbmans tolkning av resultaten av dessa analyser i form av blodpalt och *"animaliska ämnen, troligen inälvor"* som de offrade matvarorna är troligen för handfast sett i förhållande till modern fettsyreanalys (Arbman 1945:112). Enligt en kommentar från Sven Isaksson, AFL, Stockholms Universitet, kan man inte utleda annat av Ljunghs för tiden utmärkta analys än att det finns animalisk fett i dessa sju krukor. Det är emellertid ännu mer väsentligt för tolkningen av fyndet att Arbman inte kommer med något argument för, att dessa spår av ett animaliskt innehåll i några av Käringsjöns kärlet måste härröra från matoffer. I och med att kärnen utan tvekan är använda hushållskärlet (sotiga, slitna och med olika skador) är det betydligt mera sannolikt att de organiska spåren beror på den ursprungliga användningen i hushållet. Om fettresterna verkligen kommer från ett innehåll, som har placerats i krukorna i samband med deponeringen finns det andra möjligheter än matoffer. Elisabeth Beausang pekar i sin avhandling *"Childbirth and Mothering in Archaeology"* (2005) på att blod, fostervatten, placenta och navelsträng efter en födsel i många samhällen begravs/deponeras som en viktig rituell handling (Beausang

2005:54; se också Källén 2004:190f). Detta involverar som oftast någon form av behållare t.ex. ett keramiskt kärl.

En parallell till detta från 1600- och 1700-talet är de mer än 50 fyndplatser i Baden-Württemberg där begagnade hushållskärl med placenta har hittats deponerade bland annat nedgrävda i källargolv (Ade-Rademacher & Sartorius 1997). Tillräckligt höga halter av kolesterol och östrogen påvisades i prov från en av fyndplatserna för att det kan stödja teorin att innehållet är rester av placenta (Beitler 1997). Det kräver goda bevaringsförhållanden för att detta ska vara möjligt att påvisa och chansen att lyckas med detta i järnålderssammanhang är liten. Även om själva deponeringen av placenta m.m. är det väsentligaste (omnämns redan 500 e. Kr i Talmud, Otto 1997) skulle även behållaren i sig kunna uppfattas som en ersättning för livmodern. Detta skulle vara i överensstämmelse med keramiska kärls allmänna roll som metaforer för den mänskliga kroppen (Barley 1984).

Innebörden av detta senare resonemang är också att det lika väl kan vara just kärlen – ett urval av hushållets keramiska verktyg och samtidigt en metafor för den mänskliga kroppen – som har offerats i Käringsjön. Denna tanke kommer att utvecklas i slutet av artikeln.

Jämförelse med utvalda offerfynd i Östergötland

Olika analysuppdrag utförda av författaren i Östergötland har gett resultat som kan hjälpa till att belysa problematiken kring Käringsjöns och Hune hall/Arlösas keramikoffer. I det följande kommer jag att presentera resultat av keramikanalyser från Abbetorp (Rinna & Väderstads sn), Hov (Hov sn), Lambohov (Slaka sn) och Tannefors (Vårdsbergs sn).

Abbetorp

Den keramiska analysen omfattade materialet från tre fyndkoncentrationer nära två jordfasta stenblock med ca 25 meters avstånd i den västligaste delen av utgrävningsområde 7 på Abbetorp (Petersson 2004; Stilborg 2004a; se även Petersson & Lindeblad, del 2 i denna volym). Blocken låg ca 5–6 m öster om en våtmark. I och intill en skrev i det södra blocket låg cirka 4,5 kilo keramik (Lindeblad, Petersson & Österström 2004:54ff). Ytterligare 3,3 kilo keramik framkom i kulturlagret kring blocket och västerut mot våtmarken. Runt det norra blocket hittades 3,2 kilo keramik. Dateringarna av materialet ligger i yngre romersk järnålder (Lindeblad, Petersson & Österström 2004:58).

Totalt omfattar fyndet skärvor av minst 60 kärl (Stilborg 2004a:18). Bland dessa har 24 kunnat identifieras på basis av form, storlek och/eller gods och 18

av dessa är representerade med mer än en skärva. Bara i fyra fall, där minst en mynningsskärva och minst en bottenskarva från samma kärl har kunnat urskiljas (fullrepresentation; Stilborg 2006a:123), finns det någon sannolikhet att dessa har deponerats som hela kärl. Den omedelbara orsaken till att antalet är så lågt är att bottenskarvor är klart underrepresenterade i materialet i förhållande till buk- och mynningsskarvor (Stilborg 2004a:7). Detta betyder att man knappast kan förklara de saknade kärldelarna med naturlig nedbrytning eftersom just botten på kärlet oftast har de kraftigaste dimensionerna och därmed de bästa chanserna att bevaras.

I skrevan i det södra blocket och främst på nordsidan av det norra blocket har det sannolikt deponerats dels större delar av enstaka kärl dels enstaka skärvor av ett större antal kärl. På båda platserna tycks det företrädesvis vara delar av större, använda brukskärl, även om mellanstora och små kärl också ingår, liksom någon enstaka skärva av ett finare kärl. Samtidigt med deponeringen på och vid stenblocken har liknande större kärldelar av små, mellanstora och stora kärl samt av flera perforerade kärl deponerats vid kanten av våtmarken, främst i den södra delen av området, men också väster om det norra blocket. Som en brasklapp får tilläggas att den genomgående större spridningen av resterna av de perforerade kärlden skulle kunna betyda, att dessa uteslutande hör till en äldre förromersk fas med två smidesgropar som ligger mellan blocken och våtmarken (Lindeblad, Petersson & Österström 2004:55).

Ett alternativ till deponeringen av delar av kärl skulle kunna vara att kärlden ursprungligen har deponerats hela eller har slagits sönder vid stenen, varefter de flesta av skärvorna successivt har flyttats till andra platser. Det är inte omöjligt att tron på heliga relikier har en motsvarighet under järnåldern. Vi vet med säkerhet att *pars-pro-toto*-tanken – d.v.s. att en del representerar helheten – existerade i stora delar av Sydskandinavien under romersk järnålder. Det är ganska vanligt att hitta isolerade skärvor av enstaka kärl främst i periodens brandgravar (Stilborg 1997:192; Henriksen 1998). Några av dessa skärvor skulle kunna härröra från kärl, där en större del ligger kvar vid ett block som de på Abbetorp. Placeringen invid blocken eller den handling som kärlden har varit del av kan ha helgat dem eller gett dem en särskild kraft. Denna kraft kan även enstaka skärvor föra med sig till den grav, den takbärande stolpe, den åker eller det läkemedel, som de placeras i enligt *pars-pro-toto*-tanken.

Hov

I den oregelbundna stensättningen över en skelettgrav från övergången mellan romersk järnålder och folkvandringstid på Furuåsa 7:2 i Hov sn, påträffades koncentrationer av keramikskärvor. En registrering av de drygt åtta kilo keramik

visade att det rör sig om rester efter minst 35 kärl, däribland ett perforerat (Stilborg 2007:14f). Enbart två av kärlen är fullrepresenterade enligt definitionen ovan. De 13 kärl, där typ och storlek kunde bestämmas, representerar ett brett utsnitt av periodens hushållskeramik från små till stora behållare med mynningsdiametrar över 30 cm. Många av kärlen bär tydliga spår efter användning och enstaka mynningskårer är sekundärt brända på någon brottyta, vilket antyder att de redan var skärvar när de deponerades i stensättningen. Det fragmenterade keramiska fyndmaterialet skulle därmed kunna tolkas som ett keramikoffer enligt *pars-pro-toto*-tanken. Frågan är om det inte enbart är placeringen i gravkonstruktionen nära den underliggande gravgömmen som leder tankarna till en sakral tolkning? Kan det inte lika gärna vara vanligt avfall från något närliggande hushåll?

Lambohov

Jämförelsen med den samtida keramiken i ett skärvtensflak på Lambohov 2:20, Slaka sn, ger omedelbart anledning att tolka Hov-fyndet på detta sätt (Stilborg 2007:3f). De minst 12 kärl, som kunde urskiljas ur de cirka två kilo skärvar, representerar med undantag för de riktigt stora kärlen samma variation i former och storlekar på använda hushållskärl som det större materialet från Hov. Även i Lambohov uppträder skärvar av perforerade cylindrar, men också rester av vävtyngder och blästerskydd förutom cirka tre kilo bränd lera och drygt fyra kilo sintrade fragment av lerklining. Det samlade fyndet har således en tydligare avfallsprägel än Hov-fyndet med rester efter såväl hushålls- som hantverksaktiviteter. Den närmaste kända samtida bosättningen ligger emellertid cirka en kilometer nordväst om skärvtensflaket och därmed utanför ett rimligt transportavstånd för vanligt boplatssavfall. I sin bok om brandgravsskick och föreställningsvärld från 1992 citerar Anders Kaliff arkeologen Lars Lundquist för tanken att trasiga och förbrukade föremål kanske förädrades en begravning i skärvtenshögar (Lundqvist 1991; Kaliff 1992:96). Detta nämns i förbindelse med diskussionen av begravningar i skärvtenshögar, som också innehåller det vi klassificerar som avfall. Denna tanke kan mycket väl vara grundläggande för förståelsen av de två ganska ensartade kärlmaterialen i olika kontexter i Lambohov och Hov. Om avfallsdeponering åtminstone i vissa sammanhang sågs som en begravning eller åtminstone omfattades av formella ramar med rituella konnotationer är steget inte långt till att uppfatta de ”döda” föremålen även som en naturlig del av begravningsritualen för en människa eller som en del av ett offer.

Tannefors

Att enstaka skärvor har deponerats avsiktligt i annat än gravar ses i några yngre järnåldersanläggningar på ett gravfält vid Tannefors, Vårdsberg sn (Stilborg 2004c). På samma impediment som ett antal gravar från äldre järnålder påträffades också mindre, yngre järnålders anläggningar med sten, obrända djurben och enstaka små bukskärvor. I två anläggningar med vardera fem skärvor med en samlad vikt på 38 respektive 34 gram representerar skärvorna samma fyra olika godstyper. Dessutom kommer två av skärvorna i den ena och en skärva i den andra anläggningen sannolikt från samma kärl. Vi tycks alltså ha att göra med likartade uppsättningar av fem till tio gram tunga skärvor, som inte bara representerar olika kärl men även olika godstyper inom varje uppsättning. Denna tydliga och i viss mån repeterade struktur gör det mycket osannolikt att det skulle röra sig om små slumpvisa deponeringar av hushållsavfall. Även den minsta skärvan kan tydligen representera inte bara hela kärlet, men även godstypen som kärlet gjorts av och det ansågs tydligen meningsfullt att deponera sådana formaliserade uppsättningar av fragment.

Keramiken i gränslandet

En jämförelse med den systematiska typologi för våtmarksoffer av keramik, som Carl Johan Becker skapade på basis av de danska fynden (se tab.1), sätter omedelbart fokus på Käringsjöns unika karaktär. I Beckers system är Käringsjön en egen typ, men placeringen av mer eller mindre hela kärl i eller intill vatten delar fyndet med de flesta av de andra fyndtyperna från det danska området. Just de hela kärlen och placeringen skiljer tydligt ut Käringsjön från de övriga svenska offerfynd som diskuteras i denna artikel. Denna gräns luckras dock upp av de två fynd, som Becker presenterar i ett tillägg till sin artikel (Becker 1972:52ff). I två högar bestående av sten i utkanten av en mosse vid Nørrekær, västra Jylland påträffades ett stort antal respektive några enstaka skärvor av kärl förutom ett enkelt helt kärl, i en fördjupning under stenansamlingen. Viktigt i detta sammanhang är, att det enligt Becker inte verkar vara hela kärl utan enbart delar av kärl som företrädesvis har nedlagts bland stenen. Med dessa fynd börjar vi närma oss förhållanden i Abbetorp med en liknande kombination av våtmark, sten och kärldelar. Vi kan vidare se att anknytningen till mindre stenar är ett genomgående drag i fem av Beckers sju keramikoffertyper – däribland Käringsjön. Detta är intressant eftersom stenarna, som i flera fall har hittats inne i kärlen, är ett medvetet tillägg till kontexten. Man skulle kunna tänka sig att stenen fyller den

rent praktiska funktionen att tynga kärlet ned i vattnet, men några av stenen i Käringsjön har placerats i kärl med hål i botten, som inte behöver pressas ned med en extra tyngd (Arbman 1945:106). En stenkontext kommer därmed att vara ett överordnat drag som förenar de flesta av Beckers våtmarksfynd med de flesta av fastmarksfynden som har diskuterats här. Sten och keramik tycks höra ihop i offersammanhang. Fynden tycks dock grupperade runt en gräns i Halmland där seden att sätta hela kärl i vatten möter seden att krossa kärl alternativt placera skärvor vid stora stenblock. Även om stora stenblock är en bristvara i det danska landskapet kan gränsen knappast förklaras med de naturgivna förutsättningarna. Sjöar finns det som alla vet gott om i Sverige. Vi ser alltså resultaten av två olika varianter på ett beteende som delar en grundläggande idé om samhörigheten mellan keramik och sten i offersammanhang.

Nästa steg är försöket att förstå vilka deponeringar som är meningsfyllda offer och vad denna mening består i. Våra frågor till meningen/betydelsen av såväl Käringsjöns kärl som Lambohovs skärvavfall reflekteras tillbaka till oss i form av frågan, vad som får oss att anta att ett föremål har offrats och ett annat slängts. Trots att vi är medvetna om att matoffer till gudarna ofta har bestått i mindre delikata delar av djuren eller enbart en skvätt av det goda vinet, medan det mesta och det bästa förtärdes av deltagare i offerritualen, så tycks vi arkeologer mera benägna att uppfatta det fina och hela föremålet som ett offer än det söndriga, grova. Självklart spelar även kontexten in. Käringsjön ligger inte intill någon boplatz och kärlden är nedsatta i kanten av sjön snarare än utslängda i den samma. Ändå leder kärleins vardagliga, slitna utseende såväl Arbman som Becker till slutsatsen att det inte är kärlden i sig, men ett nu försvunnit innehåll som är det egentliga offret. Enligt detta sätt att tänka skulle det vara än mera otroligt att kärldelar eller enstaka skärvor skulle ha kunnat fungera som offer i sig själv. Fynden av medvetet deponerade enstaka skärvor i gravar från romersk järnålder, i Tannefors-anläggningarna från yngre järnålder samt i stolphål till järnåldershus (Carlie 2004:47) visar dock med all tydlighet, att det fanns en *pars-pro-toto*-tanke under denna del av förhistorien. En mindre del kunde representera helheten. Denna abstraktion, som inte alls är konstig i en värld där begravning av benrester efter kremering är vanlig, gör även existensen av ett relik-tänkande möjligt. Detta tänkande skulle kunna innebära att skärvor, som har varit en del av en sakral handling och/eller varit i kontakt med ett heligt eller på annat sätt kraftfullt ställe, har del i denna kraft. Denna tolkning kan relateras till den katolska definitionen av tredje klassens relik. Om klassificeringen av sådana står det bland annat i Wikipedia under "Relik": *Tredje klassens relik*

är föremål eller tygdelar som har varit i kontakt med första eller andra klassens relikier. Dessa kallas därför 'kontaktrelikier'."

Frågan varför vardagliga föremål som hushållskeramik och till och med begagnade slitna kärl överhuvudtaget har blivit använda som offer återstår. Något av förklaringen kan vi kanske hämta från den ganska vanliga föreställningen i delar av Afrika att ett kärl är en metafor för den mänskliga kroppen. Som Barley skrev i en artikel om västafrikanska krukmakare: "... (*Pots*) are above all vessels and so may be used to refer to bodily cavities – heads, wombs, bellies, rectums. They lend themselves readily to discussions of spirit, conception, essence and the like" (Barley 1984). Det som skiljer ritualen kring den afrikanska keramiken från de järnåldersfynd vi här försöker tolka, är att de afrikanska kärlen ofta är gjorda speciellt för de olika ceremonierna, även om de till form och konstruktion är hushållskärl (se t.ex. Berns 2000). Dock är det vanligt att de deponeras på ett särskilt ställe efteråt (Ibid). I Zimbabwe gäller detta även en död kvinnas personliga uppsättning av hushållskärl som hon hade med sig när hon blev gift. Dessa kärl, som hon använder, men är mycket mån om att bevara intakta, får inte användas av någon annan efter hennes död och placeras därför i en grotta eller klippskrevna någonstans i byns omnejd (Edward Matenga pers. medd.). Deponeringen är sakral med den praktiska konsekvensen att det går folk illa om de tar dessa kärl för att använda dem. En annan referens till kärl som kroppsmetaforer tar A. Källén in i sin tolkning av deponerade kärl innehållande döda spädbarn från fjärde till sjätte århundrade e. Kr. i Lao Pako i centrala Laos (Källén 2004). Källén anser att kärlet används som en livmoder, som det döda barnet läggs tillbaka i (Ibid:190). I övrigt är det bara två till tre av de 76 krukor, som har deponerats på denna plats, som har utnyttjats till barnbegravningar. De övriga kärlen har deponerats i gropar tillsammans med redskap, avfall från järnproduktion och glaspärlor, men utan något innehåll (Ibid:15f, 171). I linje med livmodertanken föreslår Källén, att de tomma kärlen har använts i samband med födsel och därför deponerats som orena på en sakral plats (Ibid: 190).

Den keramiska skillnaden mellan Käringsjön och Hune hall/Arlösa skulle på basis av ovanstående kunna sägas bero på skillnaden mellan "hela kärl som kroppsmetaforer" och "skärvor som relikier" vid sidan om platsernas regionala respektive lokala status.

Det finns ingen anledning att tro att vi kan hitta en korrekt, detaljerad tolkning av våra keramikfynd i en afrikansk eller laotisk kontext, men idén att kärl kan vara en metafor för kroppen och vara strängt personliga alternativt ha ingått

i liminala skeenden kan hjälpa oss att förstå varför begagnade hushållskärl och även skärvor av sådana kan få ett sakralt värde. Det handlar om det mest vardagliga men också mest betydelsefulla – den mänskliga kroppen och dess behov i form av mat, dess problem i form av sjukdomar och dess fertilitet. För att kärlet kan ingå som en aktiv del i en dialog kring människans liv och död kan det rimligen inte finnas någon entydig gräns mellan dess sakrala och dess profana existens. De fynd som diskuterats ovan illustrerar just nyanser av en gråzon. Käringsjöns kärl nedsatta på övergången mellan land och vatten kan förstås som mänskliga existenser i en övergångszon mellan olika världar.

Appendix: Metoder

Registrering

Lösa skärvor och större kärldelar från icke-rekonstruerade kärl har registrerats efter en förenklad mall i förhållande till standardregistreringsmetoden på KFL (Hulthén 1974). Skärvorna i en fyndenhet har efter att ha sorterats till olika kärlnheter, räknats och relaterats till kärldel (botten, buk, hals, mynning). Den största respektive minsta skärvtjockleken på kärlnheten har mätts. Godset har beskrivits med hänsyn till mängden magring (fin, medium, grov, mycket grov), som tillsatts och den maximala kornstorleken i mm. I några fall har leran använts utan tillsatts av magring, eftersom dens naturliga innehåll av sand och silt har ansetts tillräckligt för godset under formning, bränning och användning. Ytbehandling, bränningsatmosfär och bruksspår har noterats. Mynnings- och bottendiametrar har beräknats där detta har varit möjligt.

Proportionalanalys

Vid en proportionalanalys av ett kärl mäter man avståndet (d.v.s. radien) från symmetriaxeln ut till karakteristiska punkter på kärprofilen. De karakteristiska punkterna är t.ex. mynningspunkten, största diametern och baspunkten (Lindahl 2002:46f.) De uppmätta värdena omräknas till procentvärden i förhållande till kärlets höjd. Dessa värden plottas sen i ett koordinatsystem på så sätt, att symmetriaxeln sammanfaller med Y-axeln och basplanet med X-axeln. Kärl med likartad profil kan sen grupperas oavhängigt av deras storlek. Storleken har dock ofta en viss betydelse för de relativa proportionerna.

Petrografisk mikroskopering av tunnslip

Tunnslip är 0,03 mm tunna preparat av keramik, som kan analyseras i ett polarisationsmikroskop. Med denna metod kan man bedöma mängden, kornstorleksfördelningen och arten av naturligt grovmaterial (silt och sand). Vidare kan man urskilja samt bedöma mängden och kornstorleken på eventuell tillsatt magring. En mineralogisk bestämning av grovfraktionerna i leran kan göras. Lerans innehåll av bl.a. järnoxid, glimmer, malm och andra mineral kan uppskattas. Vid förstoringar på 600–1000 X studeras eventuella förekomster av exempelvis diatoméer (kiselalger) och kalkfossil.

På bas av registrering och mikroskopering av polerad brottyta valdes 15 prov av lika många kärl från Käringsjön till tunnslipsanalys. Fem prov har valts från enhet D medan de övriga nio har fördelats över schakten A, C, G, H, L, M och N. Urvalet representerar därmed godsvariationen dels inom schakt D dels mellan de åtta schakten samt mellan de två sidorna av sjön. De 15 analyserade skärvorna från Käringsjön härrör med tre undantag från medelstora och stora krukor med varierande skärvtjocklek (6–21 mm) och obehandlad eller glättad utsida. Undantagen är en liten tjockväggig kruka (D30), ett mindre kärl med glättad utsida (A8) och en fingodsbägare (H6, skärvtjocklek 4–6 mm).

Som det ena jämförelsematerialet har skärvor av fyra olika kärl påträffade i stolphål till husen på Brogård analyserats. Eftersom målet med analysen främst har varit att jämföra med material från Käringsjön har jag bland den offrade keramiken på Brogård valt kärl-, gods- och ytbehandlingstyper, som har paralleller bland Käringsjöns kärl.

Det andra jämförelsematerialet består av fyra skärvor från keramiken som deponerats vid Hune hall/Arlösa. Skärvorna representerar godsvariationen, som den framgår av registreringen.

Geologen Daniel Larson, Geologiska Institutionen har assisterat med bestämningen av bergarterna som använts som magring i keramiken från de tre platserna. Enligt Larsson finns det ett stort inslag av metamorfa bergarter, vilket bland annat ses av granatförekomsten. I de fall, där det finns delar av bergarten som domineras av kvarts och fältspat medan andra delar är dominerade av amfibol och granat m.fl. mörka mineral (t.ex. TS 1–2, 8 och 13–15 från Käringsjön), har man sannolikt använt en mörk och ljus-bandad (zebrarandig) gnejs. Andra bergarter som använts – utöver granit – kan betecknas som granodiorit och kvartsmonzonit. Gnejsen har sannolikt haft ett karakteristisk utseende som krukmakaren kan ha eftersökt aktivt. Det finns däremot knappast några markanta synliga skillnader mellan de övriga varianter av bergarter, som

kan relateras till hantverkspreferenser. Med stigande detaljnivå löses denna rå-material-bestämda grupp upp i variationer beroende på olika kärltypers behov och olika krukmakares val.

Referenser

- Ade-Rademacher & Sartorius, K. 1997. Die Archäologische Befunde. I: *Wo weder Sonne noch Mond hinscheint*, s. 4–20, Arch. Inf. Baden-Württemberg 36, 1997.
- Arbman, H. 1945. *Käringsjön. Studier i halländsk järnålder*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar Del 59:1. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Aspeborg, H. 2003. *Arkeologisk undersökning Rydebäck station. Gårdar från förromersk järnålder. Skåne, Kvistofta socken, Rya 1:30*. Riksantikvarieämbetet, UV syd, Doff 2003:14.
- Barley, N. 1984. Placing the West African Potter. I: Picton, J. red. *Earthenware in Asia and Africa*, Colloquies on Art and Archaeology in Asia No 12, s. 93–105, London: Univ. of London, Percival David Foundation of Chinese Art.
- Beausang, E. 2005. *Childbirth and Mothering in Archaeology*. Gotarc ser. B. Gothenburg Archaeological Theses no 37. Göteborg: Dept. of Archaeology, Univ. Of Gothenburg.
- Becker, C. J. 1961. *Førromersk Jernalder i Syd- og Midtjylland*. Nationalmuseets Skrifter VI. København: Nationalmuseet.
- Becker, C. J. 1972. "Mosepotter" fra Danmarks jernalder. Problemer omkring mosefundne lerkar og deres tolkning. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1971, s. 5–60.
- Beitler, U. 1997. Cholesterin, Östrogen und Hämoglobin. Chemische Untersuchungen der Topf Inhalte. I: *Wo weder Sonne noch Mond hinscheint*, s. 43–46, Arch. Inf. Baden-Württemberg 36, 1997.
- Bergenstråhle, I. & Stilborg, O. 2002. Klörup - romartida bågare och bostäder. I: Carlie, A. red. *Skånska Regioner. Tusen år av kultur och samhälle*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter nr 40, s. 554–593. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Berns, M. 2000. Containing Power: Ceramics and Ritual Practice in Northeastern Nigeria. I: Roy, C.D. red. *Clay and fire: pottery in Africa*, s.53-76, Iowa Studies in African Art. University of Iowa. Iowa City : School of Art and Art History, Univ. Of Iowa.
- Carlie, A. 2000a. I fruktbarhetens tecken. Kultplatser och offertraditioner i fruktbarhetens tecken under äldre järnålder – ett regionalt perspektiv utgående från Västsverige. *Utskrift* 6, s. 4–31.

- Carlie, A. 2000b. Käringsjön – en offerplats för bondebefolkning eller ledarskikt. Studier kring en romartida kultplats och dess omland i södra Halland. *TOR. Vol 30, 1998-1999*, s. 123–164.
- Carlie, A. 2004. *Forntida byggnadskult. Tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter No 57. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Carlie, L. 1992. *Brogård – ett brons- och järnålderskomplex i södra Halland. Dess kronologi och struktur*. Hallands Läns museers Skriftserie No 6. Halmstad: Hallands Läns museer.
- Ericson, T. & Carlie, A. 2006. Västervång. En boplatz från äldre och yngre järnålder. Arkeologisk undersökning 2005. *Riksantikvarieämbetet, UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen (DAFF) 2006:1*.
- Henriksen, M. B. 1998. "Pars pro toto"-begravelser i romersk jernalder – et aspekt af jernalderens begravelsesritualer. I: Ballegaard Petersen, A. & Sommer, A. red. *Dødens rum*, s. 99–112, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Hulthén, B. 1974. *On Documentation of Pottery*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° minore No 3. Lund : CWK Gleerup Bokförlag.
- Hulthén, B. 1991. Investigation of bottom-marked ceramic vessels from southern Gotland. I: Trotzig, G. *Craftmanship and Function*. The Museum of National Antiquities. Monographs 1. Stockholm: Statens Historiska Museum.
- Kaliff, A. 1992. *Brandgravsskick och föreställningsvärld*. Occasional Papers in Archaeology 4. Uppsala: Societas Archaeologicae Uppsaliensis.
- Källén, A. 2004. *And Through Flows the River. Archaeology and the Pasts of Lao Pako*. Studies in Global Archaeology 6. Uppsala: Uppsala Univ., Dept. of Archaeology and Ancient History.
- Lindahl, A. 2002. Analysmetoder. I: Lindahl, A. Olausson, D. & Carlie, A. red. *Keramik i Sydsverige – en handbok för arkeologer*. Monographs on Ceramics 1. Lund : Keramiska Forskningslaboratoriet, Lunds Univ.
- Lindahl, A., & Matenga, E. 1995. *Present and Past: ceramics and homesteads. An ethnoarchaeological project in the Buhera district, Zimbabwe*. Studies in African Archaeology 11. Uppsala : Uppsala Univ., Dept of Archaeology.
- Lindahl, A., Carlie, A. & Olausson, D. Red. 2002. *Keramik i Sydsverige, en handbok för arkeologer*. Monographs on Ceramics. Lund. Keramiska Forskningslaboratoriet.
- Lindeblad, K., Petersson, M. & Österström, K. 2004. Resultat, område 7. I: Petersson, M. Abbetorp – ett landskapsutsnitt under 6000 år. Arkeologisk undersökning av en boplatz, ett gravfält, en offerplats, stenstränger och fossil åkermark. Rinna och Väderstads socknar, Boxholm och Mjölby kommun, Östergötland. *Riksantikvarieämbetet UV Öst Rapport 2002:43*.

- Lindström, J. 2006. Samhälle, rit och myt i östra Södermanland 2400 f. Kr. – en fördjupad tolkning av dödshuset i Turinge. I: Anglert, M. Arthursson, M. & Svanberg, F. red. *Kulthus och dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*, s. 65–98, Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Ljungh, H. 1945. Kemisk undersökning av innehållet i krukorna. I: Arbman, H. 1945. *Käringsjön. Studier i halländsk järnålder*, s. 165–173. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar Del 59:1. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lundquist, L. 1991. Undersökta skärvstenshögar i Västsverige. *Arkeologi i Sverige*. Ny följd 1, s. 361–370. Stockholm: Fornminnesavdelningen, Riksantikvarieämbetet.
- Otto, B. 1997. ”...ein rot wammesch”. I: *Wo weder Sonne noch Mond hinscheint*. s. 47–52, Arch. Inf. Baden-Württemberg 36, 1997.
- Penguin Dictionary of Geology*. 1972. London: Penguin Books.
- Petersson, M. 2004. Abbetorp – ett landskapsutsnitt under 6000 år. Arkeologisk undersökning av en boplat, ett gravfält, en offerplats, stenstränger och fossil åkermark. Rinna och Väderstads socknar, Boxholm och Mjölby kommun, Östergötland. *Riksantikvarieämbetet UV Öst Rapport* 2002:43.
- Stilborg, O. 1997. *Shards of Iron Age Communications*. Monographs on Ceramics. Lund : eget förlag.
- Stilborg, O. 2001. Keramiken i centrum. Keramik som indikator på centralplatsstatus. I: Larsson, L. red. *Uppåkra - centrum i analys och rapport*. Uppåkrastudier 4. Acta Archaeologica Lundensia Ser. in 8°, No 3, s. 123–142. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Stilborg, O. 2004a. Abbetorp – från skärvor till kärl. *KFL-rapport* 04/1025 Opublicerad.
- Stilborg, O. 2004b. Stafsinga 116 – keramiken på en bronsåldersgård i Halland. I: Carlie, L., Ryberg, E., Streiffert, J. & Wranning, P. red. *Landskap i förändring. Hållplatser i det förgångna*. Volym 6. Halmstad: Hallands Läns museer och Riksantikvarieämbetet UV Väst.
- Stilborg, O. 2004c. Spridda skärvor och gravar. Tannefors 1:107, RAÄ 17, 18, 19 och RAÄ 267 (Vårdsbergs sn, Linköpings stad). *KFL-rapport* 04/0618 Opublicerad.
- Stilborg, O. 2005. Vid vatten, sten och jord. Analyser av keramikoffer vid Käringsjön, Hune hall/Arlösa och på Brogården, Halland. *KFL-rapport* 05/0608. Opublicerad.
- Stilborg, O. 2006a. Pottery and Space. I: Carlie, A. red. *Järnålder vid Öresund, band 2. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Stilborg, O. 2006b. Västervång. 1000 års brukskeramik. *KFL-rapport* 06/0814. Opublicerad.

- Stilborg, O. 2007. Lambohov och Hov – keramik bland stenar. Lambohov 2:20, Slaka sn. och Hov, Furuåsa 7:2, RAÄ 21, Hov sn. Östergötland. *KFL-rapport* 07/0420. Opublicerad
- Stjernquist, B. 1985. A Votive Deposit from Arlösa, Southern Sweden. Backe, M. red. *In Honorem Evert Baudou*, s. 143–154, *Archaeology and Environment* 4. Dept. of Archaeology. Umeå: Department of Archaeology, University of Umeå.

Internet

Wikipedia: Relik

Muntligt

Docent Sven Isaksson, Arkeologiska Forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet.
Dr. Edward Matenga, Research & Projects Director, National Museums and Monuments, Zimbabwe
FK Daniel Larsson, Berggrundsgeologisk avd. Geologiska Institutionen, Lunds Universitet.